

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 11 czerwca 2026 r.

Poz. 4276

UCHWAŁA NR XXXIII/180/26 RADY GMINY WIDAWA

z dnia 28 maja 2026 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Widawa na lata 2026-2029

Na podstawie art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, z 2025 r. poz. 1168 oraz z 2026 r. poz. 483) po uzyskaniu pozytywnej opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Widawa uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Widawa na lata 2026-2029 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Widawa.

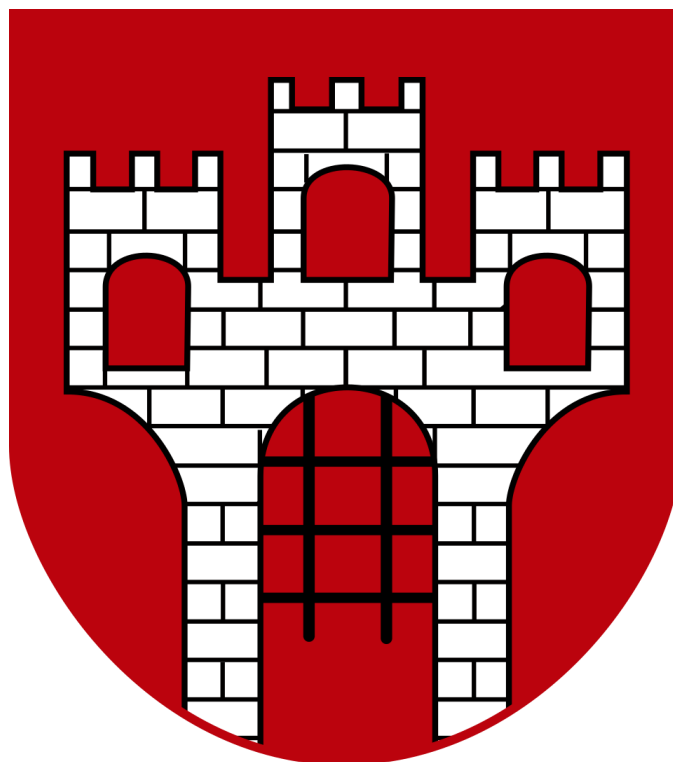
§ 3. Program, o którym mowa w paragrafie 1 podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Gminy

Sławomir Stępnik

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WIDAWA NA LATA 2026-2029

MARZEC 2026

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	20
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Widawa ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	22
5.2.1. Charakterystyka gminy	22
5.3. Historia obszaru Gminy Widawa	23
5.4. Krajobraz kulturowy	24
5.4.1. Dziedzictwo materialne – najważniejsze zabytki Gminy Widawa.....	24
5.4.2. Dziedzictwo niematerialne	30
5.4.3. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	34
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	35
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	35
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	36
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	36
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	38
5.6.1. Zabytki archeologiczne.....	39
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	40
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	43
8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	45
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	46
9.1. Dotacje.....	47
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	50
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	52
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	53
10. Bibliografia.....	56
11. Spis tabel, rysunków i zdjęć	57
12. Załączniki	57

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Widawa na lata 2026-2029 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która nakłada na samorządy województw, powiatów oraz gmin obowiązek sporządzania – na okres czterech lat – programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z przepisami ustawy, ochrona zabytków jest zadaniem administracji publicznej i obejmuje działania zmierzające do tworzenia sprzyjających warunków prawnych, finansowych oraz organizacyjnych dla zachowania, zagospodarowania i utrzymania zabytków. Obejmuje ona również zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu oraz uszczuplaniu zasobów dziedzictwa kulturowego, a także kontrolę stanu zachowania i sposobu użytkowania zabytków. Istotnym elementem ochrony jest także uwzględnianie zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym w polityce planistycznej i środowiskowej.

Pojęcie „opieki nad zabytkami” odnosi się natomiast do działań podejmowanych przez właścicieli zabytków, polegających na zapewnieniu warunków do prowadzenia badań naukowych, realizacji prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, a także właściwego zabezpieczenia i utrzymania zabytków oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie. Do zakresu opieki zalicza się również popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz ich wartościach.

Ustawa reguluje ponadto kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, w szczególności dotyczące opracowania krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizacji organów ochrony zabytków oraz ich kompetencji. Zadania te realizują Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, a także wojewódzcy konserwatorzy zabytków wykonujący swoje obowiązki w imieniu wojewodów.

W akcie prawnym określono również formy ochrony zabytków, do których należą m.in.: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie obiektu za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w dokumentach i decyzjach z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego. Ustawa reguluje także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w szczególności dotyczące form ochrony, pozostają komplementarne wobec regulacji zawartych w ustawach o samorządzie terytorialnym, planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz ochronie przyrody. Ponadto ustawa precyzuje zakres zadań administracji samorządu gminnego i powiatowego w obszarze ochrony zabytków oraz sprawowania nad nimi opieki.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki w Polsce objęte są ochroną, która została uznana za konstytucyjny obowiązek państwa oraz każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego, a także zadania państwa w zakresie jego ochrony, zostały określone w art. 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Uszczegółowienie tego konstytucyjnego obowiązku, wraz z określeniem kompetencji poszczególnych organów administracji publicznej oraz instytucji państwowych, następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., wprowadziła nowe podejście do ochrony zabytków, wiążąc ją z ochroną szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego. Zagadnienia te zostały osadzone w kontekście uczestnictwa Polski w kulturze i historii Europy, a przyjęte rozwiązania prawne dostosowano do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

- f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **art. 19**: „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **art. 89,** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U z 2024 r., poz. 1130 z późn. zm.).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 30 czerwca 2026 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić obszary uzupełnienia zabudowy oraz obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2025 r. poz. 418 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2025 r. poz. 647 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2026 r. poz. 13);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2024 r. poz. 87 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2025 r. poz. 1338);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów strategicznych i planistycznych funkcjonujących na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

W swoich działaniach programowych GPOnZ nawiązuje do polityki krajowej, w szczególności w zakresie poprawy stanu zachowania zabytków, m.in. poprzez przekazywanie środków finansowych z budżetu gminy. Program uwzględnia także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działaniach promocyjnych gminy, usprawnienie przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także zapewnienie powszechnego dostępu do informacji o zasobie zabytkowym gminy.

Istotnym elementem GPOnZ jest również wspieranie inicjatyw służących zachowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji kulturowych, a także włączanie elementów lokalnego dziedzictwa kulturowego do procesu edukacyjnego oraz działalności kulturalnej prowadzonej na terenie gminy.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 8 grudnia 2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych, a także zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020 przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza poza 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu;
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego;
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego;
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość;
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Widawa wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030, Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024-2027, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego 2030+, Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, Audyt Krajobrazowy Województwa Łódzkiego;
- powiatowym: Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Łaskiego na lata 2023-2026, Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Łaskiego.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 aktualizacja

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 aktualizacja została przyjęta Uchwałą Nr 359/25 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 25 marca 2025 r.

Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa określającym wizję i cele polityki regionalnej w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym oraz działania niezbędne do ich osiągnięcia.

Wyznaczona wizja regionu odzwierciedla pożądaną stan województwa w perspektywie 2030 r., w trzech strategicznych wymiarach rozwoju, tj. gospodarczym, społecznym i przestrzennym, który jest odpowiedzią na sformułowane wyzwania rozwojowe.

Wizja: Harmonijnie rozwijające się województwo w centrum polski, przyjazne rodzinom, mieszkańcom miast i obszarów wiejskich. Region, w którym nowoczesna gospodarka idzie w parze z ochroną walorów kulturowych i przyrodniczych.

W Strategii wskazano trzy cele strategiczne w ramach trzech sfer: gospodarczej, społecznej i przestrzennej:

1. Nowoczesna i konkurencyjna gospodarka.
2. Obywatelskie społeczeństwo równych szans.
3. Atrakcyjna i dostępna przestrzeń.

W ramach celu strategicznego „Atrakcyjna i dostępna przestrzeń” wskazano cel operacyjny: „Ochrona i kształtowanie krajobrazu”. W ramach tego celu wskazano następujące kierunki działań:

1. Ochrona wartości i kształtowanie dziedzictwa kulturowego.
2. Ochrona i wykorzystanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych.
3. Rewaloryzowanie, poszerzanie i wzbogacanie przestrzeni o atrakcyjne zaaranżowane tereny zieleni.

W Strategii omówiono dziedzictwo kulturowe, dla którego wyznaczono następujące wyzwanie: Degradacja układów i struktur funkcjonalno-przestrzennych w ośrodkach historycznych.

Zachowaną spuściznę kulturową województwa cechuje różnorodność, wynikająca przede wszystkim z wielokulturowych tradycji historycznych. Najpełniejszy obraz zasobu przedstawia wojewódzka ewidencja zabytków nieruchomych (WEZ). Pod względem ilościowym zasób lokuje Łódzkie na 14. pozycji w skali kraju.

Koncentracja najwyższych wartości zabytkowych występuje w historycznych jednostkach osadniczych. Jednak spośród około 100 jednostek osadniczych o potwierdzonym rodowodzie miejskim tylko 47 jest uwzględnionych w WEZ, a jedynie 16 wpisano (w całości lub w części) do rejestru zabytków. Specyficzne cechy zachowanych historycznych układów przestrzennych tworzą wyjątkowy charakter krajobrazu kulturowego, w ramach którego wskazano 66 jednostek tworzących sieć ośrodków historycznych.

• Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024-2027 został przyjęty Uchwałą Nr V/78/24 Sejmiku Województwa Łódzkiego dnia 2 września 2024 r.

Jest to podstawowy dokument określający politykę samorządu województwa w obszarze sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego odpowiednim wykorzystaniem.

Województwo łódzkie ma być regionem wyróżniającym się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa. Przy tak ujętej wizji celem strategicznym jest: zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej.

Osiągnięciu tego celu ma sprzyjać realizacja trzech celów operacyjnych:

1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy.
2. Tożsamość wielokulturowa regionu.
3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym.

CEL OPERACYJNY 1. ATRAKCYJNY KRAJOBRAZ KULTUROWY

Działanie 1.1. Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego

Zadanie 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych

Działanie 1.2. Poprawa stanu zachowania i zabezpieczenia zabytków.

Zadanie 1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego.

CEL OPERACYJNY 2. TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU

Działanie 2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym Zadanie

2.1.1. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji.

Działanie 2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym.

Zadanie 2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków.

Działanie 2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Zadanie 2.2.1. Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu.

Działanie 2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Zadanie 2.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego.

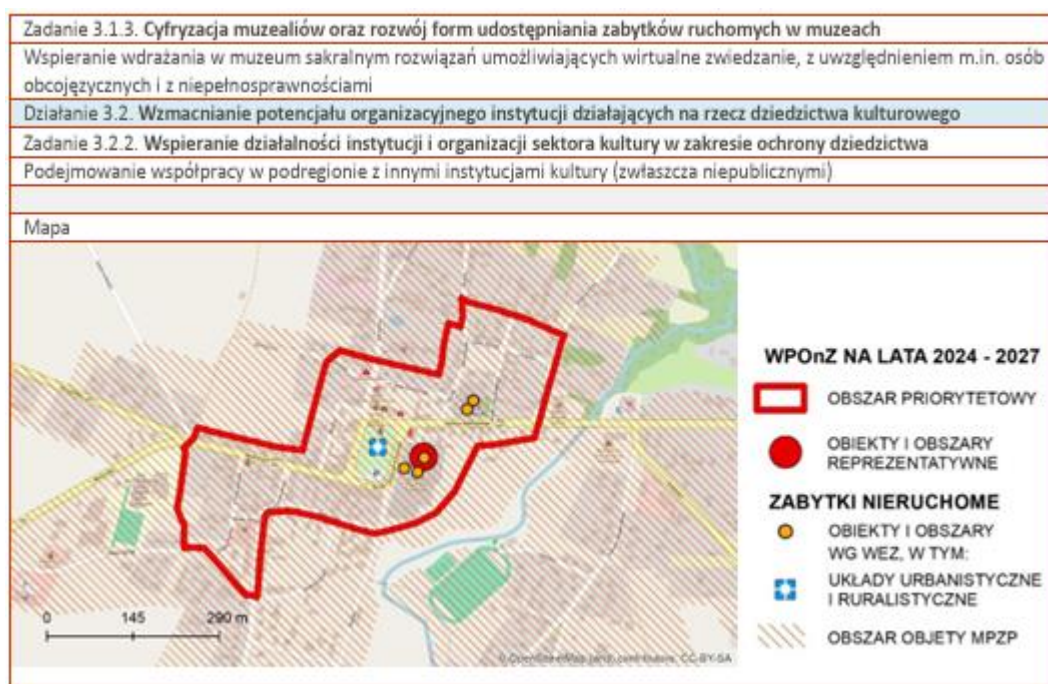
CEL OPERACYJNY 3. SPRAWNY SYSTEM ZARZĄDZANIA OPIEKĄ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

Działanie 3.2. Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 3.2.2. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa.

Zadania dedykowane ośrodkom historycznym o randze lokalnej w WPOnZ na lata 2024-2027:

Lp.: 59	Nazwa ośrodka: WIDAWA	Ranga: LOKALNA
Zadania do realizacji w okresie 2024 - 2027		
Cel operacyjny 1: ATRAKCYJNY KRAJOBRAZ KULTUROWY		
Działanie 1.1.: Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego		
Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych		
Opracowanie i cykliczna aktualizacja gminnego programu opieki nad zabytkami		
Opracowanie i cykliczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych		
Opracowanie gminnego programu rewitalizacji		
Zadanie 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych		
Przyznawanie dotacji na poziomie gminy na prace przy zabytkach		
Działanie 1.2.: Poprawa stanu zachowania i zabezpieczenia zabytków		
Zadanie 1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego		
Opracowanie dokumentacji historyczno-konserwatorskiej zespołu klasztoru pobernardyńskiego oraz dawnego kościoła parafialnego św. Marcina		
Opracowanie katalogu projektów architektonicznych domów nawiązujących do lokalnej tradycji i dziedzictwa kulturowego		
Zadanie 1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie oraz zabezpieczenie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego oraz adaptacji do zmian klimatycznych		
Prowadzenie działań konserwatorskich w obiektach z listy zabytków reprezentatywnych:		
kontynuacja rewaloryzacji pobernardyńskiego zespołu klasztoru		
Kontynuacja rewaloryzacji układu urbanistycznego Widawa (z uwzględnieniem historycznej zabudowy, w tym w szczególności zespołu kościoła św. Marcina)		
Kontynuacja rewaloryzacji zakomponowanej zieleni		
Montaż lub modernizacja instalacji systemów sygnalizacji alarmowej pożaru, włamania i napadu oraz monitoringu wizyjnego w obiektach muzealnych i sakralnych, zwłaszcza drewnianych i innych obiektach z dużym nagromadzeniem cennych zabytków ruchomych		
Wspieranie modernizacji muzeum sakralnego, z uwzględnieniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami		
Zadanie 1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich z uwzględnieniem adaptacji do zmian klimatycznych		
Uzupełnianie struktury budowlanej układu przestrzennego z uwzględnieniem specyfiki miejsca, poprzez nawiązanie do lokalnych form architektonicznych		
Poprawa jakości przestrzeni publicznych w aspekcie estetycznym i użytkowym		
Zwiększenie udziału zieleni w przestrzeni miasta, zwłaszcza w obszarze priorytetowym		
Cel operacyjny 2: TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU		
Działanie 2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym		
Zadanie 2.1.1. Identyfikacja, wsparcie i promocja unikatowych i specyficznych form tradycji		
Zachowanie i promocja relikwii wielokulturowości (dziedzictwo mniejszości)		
Włączenie się w ideę tworzenia Listy Produktów Tradycyjnych, poprzez zgłaszanie rekomendacji		
Zadanie 2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków		
Aktywizacja twórców ludowych oraz objęcie ich merytorycznym wsparciem przez instytucje kultury		
Organizacja punktów dystrybucji pamiątek regionalnych		
Działanie 2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym		
Zadanie 2.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego		
Udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa i/lub Nocy Muzeów		
Zadanie 2.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego		
Prowadzenie strony internetowej promującej dziedzictwo kulturowe		
Prowadzenie tematycznych profili na portalach społecznościowych		
Cel operacyjny 3: SPRAWNY SYSTEM ZARZĄDZANIA OPIEKĄ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM		
Działanie 3.1.: Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów		
Zadanie 3.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków		
Bieżąca aktualizacja i digitalizacja zasobu gminnej ewidencji zabytków		
Zadanie 3.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej o zabytkach		
Prowadzenie i bieżące zasilanie SIP w zakresie danych o zasobach dziedzictwa kulturowego		

Rys. nr 1. Obszar działań dla Widawy w ramach WPOnZ na lata 2024-2027 (źródło: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024-2027)

Jeśli chodzi o wskazane zadania powyżej Gmina Widawa wykonała następujące zadania:

Zadanie 1.1.1. Opracowanie aktualizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami, aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Zadanie 1.1.2. Przyznawanie dotacji na poziomie gminy przy zabytkach.

Zadanie 1.2.2:

- kontynuacja rewaloryzacji pobernardyńskiego zespołu klasztorowego – odnowa ołtarza przez Parafię;
- montaż lub modernizacja instalacji systemów sygnalizacji alarmowej pożaru(...) – jest monitoring w kościele parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Widawie założony przed 2024 r.

Zadanie 3.1.1. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego 2030+

Obecnie obowiązujący Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego 2030+ został przyjęty Uchwałą Nr LV/679/18 przez Sejmik Województwa Łódzkiego dnia 28 sierpnia 2018 r.

Plan określa cele i kierunki rozwoju przestrzennego regionu. Realizację zapewniają projekty finansowane ze środków własnych samorządu województwa, samorządów lokalnych, budżetu państwa oraz funduszy Unii Europejskiej. Podstawowym źródłem finansowania jest Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego.

W Planie wyznaczono szereg kierunków działań wraz z działaniami. W obszarze dziedzictwa kulturowego można wskazać na: Rozwój miast o znaczeniu lokalnym i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, m.in. poprzez wzrost zasięgu oddziaływania przestrzennego miast o znaczeniu lokalnym.

W obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano cel szczegółowy nr V. Region o dobrze zachowanym dziedzictwie kulturowym.

Dla osiągnięcia poprawy stanu zachowania dziedzictwa konieczne jest podejmowanie działań o charakterze naprawczym. Zakłada się w szczególności kontynuację już realizowanych procesów rewitalizacyjnych w obrębie zabytkowych założeń przestrzennych i inicjowanie nowych, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów oraz obiektów przedstawiających wybitną wartość oraz zagrożonych degradacją, w tym reprezentatywnych i zlokalizowanych w kreowanej sieci ośrodków historycznych. W tym kontekście pożądane jest stosowanie zasady dobrej praktyki wyrażającej się szczególną dbałością o zabytki będące w użytkowaniu instytucji publicznych oraz zagospodarowaniem obiektów nieużytkowanych przez podmioty publiczne.

Istotne znaczenie dla utrwalania niematerialnych komponentów tradycji regionalnej będą mieć poczynania ukierunkowane na wzmacnianie walorów i cech specyficznych definiujących wyodrębnione podregiony kulturowe. Zakłada się wspieranie i promowanie inicjatyw związanych z kultywowaniem lokalnego folkloru oraz zachowaniem różnorodności jego przejawów. Do zachowania ciągłości kulturowej przyczyni się kreowanie sieci ośrodków historycznych, głównie poprzez wzmacnianie instytucji kultury, w szczególności tych o zasięgu ponadregionalnym i pełniących rolę wiodącą, polegające przede wszystkim na podnoszeniu jakości infrastruktury, poprawie dostępności i rozwoju współpracy.

Wyznaczone kierunki działań i działania dla celu V.

1. Zachowanie materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez:

V.1.1. Identyfikację i dokumentowanie zachowanego zasobu dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in. kontynuacja:

- opracowania i aktualizacji gminnych ewidencji zabytków,
- opracowania katalogu lokalnych form architektonicznych,
- opracowania list dóbr kultury współczesnej,

V.1.2. Monitorowanie stanu zachowania i planowanie działań na rzecz właściwego utrzymania i przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- realizację obowiązku sporządzania i aktualizacji gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami,
- sporządzanie studiów historyczno-urbanistycznych dla historycznych założeń przestrzennych.

V.1.3. Zapewnienie ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- podejmowanie działań na rzecz utrzymania ustanowionych form ochrony dla zabytków, m.in. wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych,
- kontynuację procesu wpisywania do rejestru zabytków nieruchomych,
- stanowienie ochrony zabytków w mpzp, w szczególności z uwzględnieniem określenia zasad zapewniających:

- 1) zachowanie autentyzmu i integralności zabytków, przywracanie ich do jak najlepszego stanu oraz zapobieganie zagrożeniom i ochronę, w szczególności przy realizacji inwestycji;
- 2) wykorzystanie zabytków z poszanowaniem i eksponowaniem ich wartości;
- 3) utrzymanie i tworzenie właściwego sąsiedztwa dla zabytków, w szczególności eliminowanie konfliktów i uciążliwości ograniczających możliwość korzystania z zabytku i trwałego zachowania jego wartości;
- 4) ochronę ekspozycji historycznych sylwet i panoram, w szczególności zachowanie w niezakłóconej postaci otwarcie oraz osi widokowych na zabytki i z zabytków;
- 5) wyznaczania stref ochronnych, w których obowiązują ograniczenia dotyczące sposobu zagospodarowania terenu oraz rodzaju dopuszczalnej działalności gospodarczej.

V.1.4. Wzmacnianie ochrony obszarowej dla szczególnie cennych form zabytkowego krajobrazu kulturowego regionu, w tym m.in.: wytypowanych obszarów charakterystycznych dla tradycji osadniczej regionu, odznaczających się szczególnymi wartościami.

V.1.5. Wzmacnianie rangi ochrony unikatowych komponentów dziedzictwa kulturowego regionu.

V.1.6. Poprawę stanu zachowania i właściwe wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- rewitalizację historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich, z uwzględnieniem zachowania specyficznych cech ich struktury budowlanej i nadania odpowiedniego standardu estetycznego przestrzeniom publicznym, przy założeniu ograniczania barier architektonicznych,
- konserwację, restaurację i rewaloryzację zabytków, szczególnie reprezentatywnych i zagrożonych zniszczeniem (nieużytkowanych lub użytkowanych niewłaściwie),
- zapewnienie wykorzystania zabytków, z uwzględnieniem wyeksponowania ich wartości oraz dostępności turystycznej, a także zagospodarowanie zabytków nieużytkowanych, w szczególności na cele społeczne.

V.2. Zachowanie niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez:

V.2.1. Wzmacnianie walorów zidentyfikowanych podregionów kulturowych: łęczyckiego, łowickiego, opoczyńskiego, piotrkowskiego, sieradzkiego, rawskiego i wieluńskiego, z ich głównymi ośrodkami, w tym m.in.:

– identyfikację i utrwalanie specyficznych przejawów kultury ludowej, w szczególności:

- 1) wspieranie i promocję lokalnych aktywności w zakresie kultywowania różnych przejawów tradycji ludowych (obrzędowość, legendy, gwara, strój, muzyka, kulinaria, rzemiosło i rękodzieło artystyczne etc.);
- 2) wspieranie działalności oraz promocję istniejących, a także tworzenie nowych skansenów;
- 3) wspieranie działalności oraz promocję istniejących, a także tworzenie nowych muzeów, izb muzealnych i galerii plenerowych (gromadzących zbiory specyficzne dla dziedzictwa kulturowego regionu);

– promocję unikatowych i specyficznych form tradycji:

- 1) wytworów rzemiosła i sztuki ludowej (m.in. kowalstwa artystycznego, garncarstwa, wikliniarstwa, tkactwa, hafciarstwa, wycinankarstwa, rzeźbiarstwa), w tym wzornictwa łowickiego, ceramiki bolimowskiej, łęczyckiej rzeźby o tematyce demonicznej;
- 2) tradycyjnych produktów regionalnych;

– poprawę dostępności i podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym podnoszenie standardu infrastruktury kultury, wykorzystanie nowych technologii komunikacji i rozwijanie współpracy pomiędzy instytucjami.

V.2.3. kreowanie sieci ośrodków historycznych o randze europejskiej, krajowej, regionalnej i lokalnej w tym m.in.:

– wzmacnianie instytucji kultury działających w ośrodkach historycznych, odpowiednio do rangi,
– poprawę dostępności i podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym podnoszenie standardu infrastruktury kultury, wykorzystanie nowych technologii komunikacji i rozwijanie współpracy pomiędzy instytucjami.

• Audyt Krajobrazowy Województwa Łódzkiego

Audyt Krajobrazowy Województwa Łódzkiego (AKWŁ) został przyjęty Uchwałą Nr XIII/150/25 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 15 kwietnia 2025 r.

To dokument planistyczny określający i klasyfikujący krajobrazy regionu, zgodnie z wymogami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Celem audytu jest ochrona, zrównoważone gospodarowanie krajobrazem oraz wyznaczenie krajobrazów priorytetowych wymagających szczególnej ochrony.

W AKWŁ zostały określone obszary wskazane do uzupełnienia stanu wiedzy, w tym 36 terenów charakterystyczne dla historii i tradycji osadniczej regionu. Wśród tych obiektów wyznaczono założenia przestrzenne miast, miasteczek i osiedli. Rekomendacje i wnioski: analiza w kierunku wzmocnienia obszarowej ochrony prawnej w ramach form ochrony o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, np. wpis obszarowy do rejestru zabytków lub/ i ustalenia ochrony w mpzp.

• Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Łaskiego na lata 2023-2026

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Łaskiego na lata 2023-2026 został przyjęty Uchwałą Nr LXII/358/23 Rady Powiatu Łaskiego z dnia 23 lutego 2023 r.

Program stanowi punkt wyjścia do stworzenia możliwości współpracy władzy państwowej, władzy samorządowej szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego, służb kościelnych, właścicieli zabytków i szeroko rozumianego czynnika społecznego w celu jak największej dbałości o wspólne dziedzictwo kulturowe i wypromowanie go jako atrakcyjny produkt turystyczny.

W ramach realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łaskiego przewiduje się podjęcie szeregu działań organizacyjnych, koordynacyjnych i promocyjnych. Do podstawowych zadań należy w szczególności ustalenie zasad organizacyjnych dotyczących współdziałania w realizacji Programu, obejmujących współpracę pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, instytucjami kultury oraz innymi podmiotami zaangażowanymi w ochronę dziedzictwa kulturowego.

Istotnym zadaniem jest również powierzenie obowiązków społecznego opiekuna zabytków, których rolą będzie wspieranie działań na rzecz ochrony i popularyzacji zabytków na terenie powiatu. Program zakłada także oznakowanie obiektów zabytkowych w celu zwiększenia ich rozpoznawalności oraz podniesienia świadomości mieszkańców i turystów na temat dziedzictwa kulturowego regionu.

Ważnym elementem działań jest objęcie patronatem inicjatyw związanych z promocją dziedzictwa kulturowego powiatu, w tym zarówno materialnego, jak i niematerialnego oraz historycznego. Przewiduje się koordynację działań związanych z prowadzeniem prac budowlanych i remontowych przy obiektach zabytkowych, realizowanych we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Program zakłada również utworzenie systemu informacji oraz promocji dziedzictwa kulturowego poprzez publikację materiałów informacyjnych, takich jak pocztówki, mapy, przewodniki i foldery, a także publikację informacji dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu na stronie internetowej www.lask.com.pl. Istotnym elementem promocji jest także udział w zewnętrznych targach i wystawach tematycznych.

Kolejnym zadaniem jest podejmowanie działań zmierzających do zahamowania procesu degradacji zabytków oraz poprawy ich stanu technicznego. Działania te obejmują w szczególności prowadzenie prac remontowych i modernizacyjnych, zmianę sposobu użytkowania lub adaptację obiektów nieużytkowanych, a także zabezpieczenie zabytków przed pożarem, zniszczeniem oraz kradzieżą.

• **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Łaskiego**

Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Powiatu Łaskiego został opracowany w 2005 r. i jest na bieżąco aktualizowany. Plan został wykonany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Dokument określa zasady postępowania, zakres odpowiedzialności oraz współpracę pomiędzy administracją publiczną, służbami ratowniczymi i właścicielami obiektów zabytkowych w sytuacjach zagrożenia. Jego celem jest ograniczenie ryzyka zniszczenia lub utraty zabytków oraz zapewnienie skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• **Strategia Rozwoju Gminy Widawa na lata 2021-2028**

Strategia Rozwoju Gminy Widawa na lata 2021-2028 została przyjęta Uchwałą Nr XXXIX/207/20 Rady Gminy Widawa z dnia 26 listopada 2020 r.

To dokument planistyczny określający długofalowe cele rozwoju społecznego, gospodarczego i przestrzennego gminy oraz kierunki działań służące poprawie jakości życia mieszkańców. Stanowi ona podstawę do podejmowania decyzji inwestycyjnych, pozyskiwania środków zewnętrznych oraz koordynacji działań samorządu i partnerów lokalnych.

Rozwój Gminy Widawa został określony poprzez cele strategiczne, odpowiadające im cele operacyjne, a następnie kierunki działań. Te ostatnie stanowią uszczegółowienie celów, jednak nie przedstawiają konkretnych inwestycji, aby zapewnić gminie elastyczność m.in. przy aplikowaniu o fundusze zewnętrzne.

Cel strategiczny 1. Stworzenie w gminie dobrych warunków do życia i gospodarowania z poszanowaniem środowiska.

Cel strategiczny 2. Wysoka jakość środowiska przyrodniczego i jego wykorzystanie do rozwoju gminy.

Poniżej wskazano cele operacyjne wraz z proponowanymi kierunkami rozwoju, które związane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel operacyjny 2.2. Rozbudowa infrastruktury turystycznej.

Proponowane kierunki rozwoju:

- kreowanie lokalnych atrakcji oraz wytyczanie szlaków turystycznych (w szczególności rowerowych) we współpracy z sąsiednimi gminami oraz Lokalną Grupą Działania „Dolina rzeki Grabi”,

Cel operacyjny 2.3. Promocja walorów gminy.

Proponowane kierunki rozwoju:

- współpraca z sąsiednimi gminami w zakresie promocji,
- wsparcie lokalnych stowarzyszeń w zakresie ich działań statutowych, przekładających się na promocję gminy,
- zwiększenie ilości treści dotyczących walorów gminy na stronie internetowej,
- stworzenie mapy gminy z oznaczonymi szlakami, atrakcjami i infrastrukturą turystyczną (i okołoturystyczną) oraz umożliwienie jej pobrania na smartfon,
- aktywniejsza współpraca z Lokalną Grupą Działania „Dolina rzeki Grabi” i wykorzystanie przygotowanych przez nią elementów promocyjnych.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa zostało przyjęte Uchwałą Nr XXI/126/05 Rady Gminy Widawa z dnia 29 marca 2005 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

W Studium wyznaczono zasady wzmożonej ochrony i konieczność szczegółowej weryfikacji obiektów będących w ewidencji w celu wpisania ich do rejestru zabytków, oraz konieczność szczegółowej weryfikacji licznych chałup i stodół w celu wykreślenia ich z ewidencji lub ustalenia zasad ochrony wybranych obiektów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Działania specjalne to utrzymanie i konserwacja dla wykorzystania turystycznego.

Studium określa się strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej (kościół w Brzykowie, Restarzewie Cmentarnym, dwa kościoły w Widawie, cmentarze: w Brzykowie, Restarzewie Cmentarnym, cmentarz parafialny w Widawie oraz zespół dworsko-parkowy w sołectwie PGR Ligota) ponadto określa się strefę obserwacji archeologicznej, w której przed przystąpieniem do prac ziemnych związanych z zabudową oraz zalesieniem wymagane jest uzyskanie uzgodnienia ze służbami ochrony zabytków. Istotną wartością kulturową, tworzącą tożsamość rejonu, są panoramy krajobrazu, głównie samej Widawy związane szczególnie z założeniami sakralnymi zespołu klasztorowego oraz z rozległą doliną Widawki i terenami polno-leśnymi na obszarze gminy. Wartości środowiska historyczno-kulturowego wiążą się bezpośrednio z wartościami przyrodniczo-krajobrazowymi.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Widawa ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Widawa to gmina wiejska położona w środkowo-zachodniej części województwa łódzkiego, w południowej części powiatu łaskiego. Od północy graniczy z gminami: Zapolice (powiat zduńskowolski), Sędziejowice (powiat łaski), Żelów, Szczerców, Rusiec (powiat bełchatowski), Konopnica (powiat wieluński), Burzenin (powiat sieradzki). Gmina składa się z 45 wsi, które tworzą 41 sołectw. Więcej niż jedną wieś liczą sołectwa: Sarnów (Sarnów i Raczynów), Wincentów (Wincentów, Lucjanów i Przyborów) oraz Ochle (Ochle i Ochle-Kolonia).

Obszar gminy położony jest na terenie Kotliny Szczercowskiej i Wysoczyzny Łaskiej. Gmina ma charakter rolniczy, ponieważ ponad 60% powierzchni stanowią użytki rolne a lasy i grunty leśne to nieco ponad 20%.

Gmina położona jest w dorzeczu Warty. Cechą charakterystyczną Gminy Widawa są przepływające przez nią rzeki: Warta, Widawka, Chrzastawka, Nieciecz oraz ujściowy odcinek rzeki Grabi

Na terenie gminy wyznaczono następujące formy ochrony przyrody:

- rezerwat przyrody „Winnica” o powierzchni 1,54 ha. Celem jest ochrona muraw i zarośli kserotermicznych z rzadkimi gatunkami roślin, które powstały w miejscu wcześniejszego wydobywania wapienia;
- rezerwat przyrody „Korzeń” o powierzchni 34,93 ha, występujący także w gminie Zapolice. Służy zachowaniu torfowiska o charakterze przejściowym oraz dobrze zachowanych fitocenoz olsu torfowcowego i porzeczkowego;
- Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki o powierzchni 25330 ha w łącznie 9 gminach w powiatach łaskim, zduńskowolskim, wieluńskim, bełchatowskim i sieradzkim. Obszar chroniony jest ze względu na występującą roślinność;
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Widawki o powierzchni 41,39 ha w 17 gminach powiatów łaskiego, radomszczańskiego, piotrkowskiego i bełchatowskiego. Celem ustanowienia tej formy ochrony była ochrona roślinności porastającej dolinę rzeki i jej koryta;
- Obszar Natura 2000 „Grabia” o powierzchni 1670,48 ha w gminach powiatów łaskiego, pabianickiego i bełchatowskiego. Obszar obejmuje środkowy i dolny bieg rzeki Grabi, na odcinku ok. 50 km. Występują tu liczne starorzecza, małe zbiorniki wodne, lasy łęgowe, olsy, roślinność bagienna mokradeł i terenów podmokłych, łąki i tereny rolnicze;
- pomnik przyrody – dąb szypułkowy w zabytkowym parku w Ligocie;
- użytki ekologiczne: odcinek rzeki Grabi od miejscowości Łęg Widawski do Jamborka w gminie Dobroń; roślinność torfowiskowa i błotna oraz fragment torfowiska niskiego w Kolonii Ochle; bagno Winnica w Wielkiej Wsi; Góra Charlawa w Wielkiej Wsi;
- zespół przyrodniczo-krajobrazowy Dolina Grabi o powierzchni 4007 ha w 4 gminach na terenie powiatów łaskiego i pabianickiego. Ochrona obejmuje koryto rzeki, a także starorzecza, niewielkie zbiorniki eutroficzne, wydmy śródlądowe, mokradła, łąki, lasy łęgowe i olsy, bory sosnowe.

5.3. Historia obszaru Gminy Widawa

Historia Gminy Widawa jest nierozzerwalnie związana z dziejami miejscowości Widawa, która od wieków pełniła funkcję ważnego ośrodka osadniczego, handlowego i administracyjnego w południowo-zachodniej części obecnego województwa łódzkiego. Dogodne położenie nad rzeką Widawką oraz na skrzyżowaniu istotnych szlaków komunikacyjnych sprzyjało rozwojowi osadnictwa już w średniowieczu.

Pierwsza wzmianka o miejscowości Widawa pochodzi z 1370 r. i dotyczy podkomorzego sieradzkiego Jakuba z Widawy, co potwierdza istnienie rozwiniętej osady o znaczeniu lokalnym. Już wcześniej, w XIII w., funkcjonowała tu komora celna, a przez Widawę przebiegał ważny szlak handlowy. Krzyżowanie się traktów handlowych istotnie wpłynęło na rozwój gospodarczy osady i jej znaczenie w regionie.

W 1388 r. król Władysław Jagiełło, na prośbę braci Widawskich: Mikołaja, Piotra, Michała i Jakuba, nadał Widawie prawa miejskie. Od tego momentu miejscowość zaczęła intensywnie rozwijać się jako miasto rzemieślniczo-handlowe. Do połowy XV w. Widawa osiągnęła znaczny stopień rozwoju gospodarczego i przestrzennego. W 1460 r. funkcjonowały tu dwa młyny, jatki oraz łaźnia miejska, natomiast na początku XVI w. miasto posiadało m.in. 13 jatek rzeźniczych, postrzygalnię, około 75 placów zabudowanych oraz 9 pustych.

Od połowy XV w. dynamicznie rozwijało się kuśnierstwo i sukiennictwo. W XVI w. powstały w Widawie duże magazyny służące do gromadzenia towarów, w tym zboża przeznaczonego na sprzedaż kupcom gdańskim. W połowie XVI w. aż 76 mieszczan płaciło podatek od rzemiosła, co świadczy o znacznym udziale rzemiosła w strukturze gospodarczej miasta. Widawa była wówczas miastem należącym kolejno do rodu Awdańców, następnie Wężyków Widawskich, a w 1748 r. przeszła na własność wojewody sieradzkiego Franciszka Szembeka.

W tym okresie Widawa posiadała rozbudowaną infrastrukturę sakralną, w tym kościół parafialny pw. św. Marcina, kościół klasztorny pw. św. Krzyża, kaplicę szpitalną pw. św. Ducha, kościół św. Rocha na cmentarzu grzebalnym oraz kościół św. Wojciecha. Miasto słynęło z targów, które – jako ważny element tradycji lokalnej – przetrwały do czasów współczesnych. Funkcjonowały tu liczne cechy rzemieślnicze.

W XVII w. w Widawie, pod patronatem Uniwersytetu Jagiellońskiego, powstała szkoła znana jako Akademia Widawska, ciesząca się wysokim poziomem nauczania. Jedną z wybitnych postaci związanych z tą placówką był rektor Akademii, dr filozofii Michał Płaczkowski, którego ciało spoczywa na miejscowym cmentarzu.

Istotnym elementem historii Widawy była także obecność licznej społeczności żydowskiej. Do 1939 r. stanowili oni znaczną część mieszkańców miejscowości – w tym okresie ponad 50% ogółu ludności. Ich napływ nastąpił najprawdopodobniej już w XIII-XIV w., w związku z prześladowaniami w miastach Europy Zachodniej. Społeczność żydowska posiadała w Widawie własny cmentarz, bożnicę oraz korzystała z przywilejów nadawanych przez kolejnych królów polskich. Zajmowała się głównie handlem i rzemiosłem, aktywnie uczestnicząc w życiu gospodarczym, kulturalnym i społecznym miejscowości, także we wspólnych uroczystościach z ludnością polską.

Widawa podupadła po groźnym pożarze w 1802 r., a w 1870 r., w wyniku represji popowstaniowych po powstaniu styczniowym, utraciła prawa miejskie. Mimo tego pozostała ważnym ośrodkiem lokalnym. Do 1930 r. funkcjonowała jako siedziba gminy Dąbrowa Widawska, która obejmowała obszar dzisiejszej gminy Widawa. W 1930 r. gmina przyjęła nazwę Widawa, podkreślając centralną rolę miejscowości.

Podczas II wojny światowej Widawa została poważnie zniszczona przez wojska niemieckie w 1939 r. Po zakończeniu działań wojennych miejscowość została odbudowana i stopniowo odzyskiwała swoje funkcje administracyjne i społeczne.

Z terenem Gminy Widawa związana jest również wybitna pisarka Janina Porazińska, która posiadała dworek we wsi Chrusty. Jej obecność stanowi istotny element dziedzictwa kulturowego gminy.

Współczesna Gmina Widawa opiera swój rozwój na bogatej historii, wielokulturowym dziedzictwie oraz zachowanych zabytkach i tradycjach lokalnych, które stanowią fundament tożsamości mieszkańców i ważny punkt odniesienia dla działań rozwojowych i planistycznych.

5.4. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to przestrzeń ukształtowana na przestrzeni wieków w wyniku współdziałania środowiska naturalnego i działalności człowieka. Obejmuje on zarówno elementy materialne, takie jak zabytkowa zabudowa, układy ruralistyczne, drogi, cmentarze czy obiekty sakralne, jak i niematerialne – tradycje, historyczne funkcje miejsc oraz utrwalone sposoby użytkowania terenu.

Na obszarze Gmina Widawa krajobraz kulturowy ma przede wszystkim charakter rolniczy i osadniczy, ukształtowany przez wielowiekowe funkcjonowanie wsi oraz lokalnego ośrodka miejskiego Widawy. Czytelne są tu historyczne układy przestrzenne miejscowości, tradycyjna zabudowa zagrodowa, a także powiązania osad z siecią dróg i dolinami cieków wodnych. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy są również obiekty sakralne, zespoły dworsko-parkowe oraz cmentarze, które stanowią ważne punkty orientacyjne i nośniki lokalnej tożsamości historycznej. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego Gminy Widawa jest kluczowe dla zachowania jej dziedzictwa oraz ładu przestrzennego.

5.4.1. Dziedzictwo materialne – najważniejsze zabytki Gminy Widawa

Dziedzictwo materialne obejmuje zachowane do naszych czasów, fizyczne świadectwa działalności człowieka, posiadające wartość historyczną, artystyczną, naukową lub kulturową. Do dziedzictwa materialnego zaliczają się w szczególności zabytki nieruchome i ruchome, obiekty architektury, zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, obiekty sakralne, rezydencjonalne i przemysłowe, a także stanowiska archeologiczne.

Na obszarze Gmina Widawa dziedzictwo materialne stanowi istotny element krajobrazu kulturowego i lokalnej tożsamości, dokumentując wielowiekową historię osadnictwa, rozwoju przestrzennego oraz przemian społeczno-gospodarczych. Jego zachowanie i właściwa ochrona są jednym z podstawowych zadań samorządu gminnego, realizowanych poprzez działania planistyczne, konserwatorskie i edukacyjne.

Najcenniejszym elementem dziedzictwa materialnego Gmina Widawa są zabytki wpisane do rejestru zabytków, objęte najwyższą, prawną formą ochrony konserwatorskiej. Obiekty te wyróżniają się szczególną wartością historyczną, artystyczną i naukową, a także pełnią istotną rolę w kształtowaniu krajobrazu kulturowego oraz tożsamości lokalnej.

Zespół pobernardyński w Widawie, obejmujący kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego oraz dawny klasztor pobernardyński, obecnie pełniący funkcję plebanii oraz muzeum kościelnego (Widawa, Rynek Kościuszki 14) – zespół klasztorny został wzniesiony w 1638 r. przez Wężyków Widawskich. Początkowo wzniesiono kościół drewniany. W 1656 r. koło Widawy doszło do bitwy polsko-szwedzkiej, w efekcie której całe miasteczko (w tym również budynki klasztorne) spłonęło. Obecnie istniejące murowane założenie powstało w latach 1678-1709 z fundacji Walewskich. W 1895 r. zespół przeszedł na własność parafii w Widawie. Od 1978 r. w budynku klasztornym mieści się muzeum parafialne. Znajdują się w nim księgi i dokumenty związane zarówno z historią parafii jak i dziejami słynnej Akademii Widawskiej, czyli szkoły akademickiej związanej z Uniwersytetem Jagiellońskim. Prezentowane są także z przykłady sakralnego malarstwa i rzemiosła artystycznego. Muzeum stanowi oddział Muzeum Archidiecezjalnego w Łodzi.

Zdjęcia nr 1, 2, 3. Zespół pobernardyński w Widawie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)

Zespół położony jest w centrum Widawy. Przylega od wschodu do placu T. Kościuszki. Kościół jest orientowany, klasztor przylega do niego od południa. Oba obiekty zbudowane zostały z cegły ceramicznej. Świątyni nadano formę jednonawową, z węższym i niższym, zamkniętym półkoliście prezbiterium. Od zachodu do nawy przylega niska kruchta umiejscowiona na planie kwadratu. Wszystkie partie budynku przykryte są dwuspadowymi dachami. We wnętrzach zastosowano sklepienia kolebkowe na pendentywach. Fasada kościoła poprzedzona jest niewielką kruchtą, której ściany oflankowano lizenami. We frontowej części kruchty umieszczono wnękę z grotą, wejście do kościoła znajdują się w ścianach północnej i południowej. Kruchtę wieńczy szczyt z wolutowymi spływami. Ściana elewacji frontowej została ozdobiona lizenami, dwoma półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi chóru, oraz szczytem, na którym umieszczono kolumnę spiralnie oplecioną przez węża. Jest to odniesienie do herbu fundatorów świątyni, rodzin Wężyków i Walewskich. W górnej części szczytu umieszczono datę 1678. Pozostałe elewacje podzielone są lizenami, posiadają zwieńczone półkoliście otwory okienne. Wnętrze kościoła posiada wystrój barokowy. Na ścianach znajdują się iluzjonistyczne polichromie z poł. XVII w. Ołtarze datuje się na pocz. XVIII stulecia. Zachowały się do dziś rokokowe ławki i konfesjonały. Najstarszym elementem wyposażenia jest pochodząca z 1600 r. późnorenesansowa chrzcielnica. Budynek klasztorny został zrealizowany na planie zbliżonym do kwadratu z wewnętrznym krużgankowym dziedzińcem. Jest to budynek dwukondygnacyjny, dwutraktowy, przykryty dwuspadowymi dachami. Posiada drewnianą wieżbę dachową a wnętrza sklepienia kolebkowe. Elewacje otynkowano na gładko, otwory okienne i drzwiowe mają kształt prostokątny, podkreślony opaskami.¹

¹ zabytek.pl (Oprac. Anna Michalska, NID OT w Łodzi, 21.11. 2014 r.)

Zespół kościoła parafialnego pw. św. Marcina i św. Małgorzaty wraz z historycznym otoczeniem (Widawa, Stary Rynek 2) – kościół parafialny pw. św. Marcina i św. Małgorzaty w Widawie stanowi jeden z najstarszych i najcenniejszych zabytków architektury sakralnej na terenie Gminy Widawa. Świątynia została wzniesiona w 1446 r. na miejscu wcześniejszego, prawdopodobnie drewnianego kościoła. Fundatorem obiektu był dziedzic Widawy herbu Habdank, natomiast pierwszym znanym plebanem parafii był Mikołaj Trępka. Kościół konsekrowano w 1476 r., co potwierdza jego ugruntowaną pozycję w strukturze osadniczej i religijnej miejscowości już w XV w.

Zdjęcia nr 4, 5. Kościół parafialny pw. św. Marcina i św. Małgorzaty w Widawie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)

W 1802 r., w wyniku pożaru miasta, świątynia uległa zniszczeniu. Odbudowę przeprowadzono w 1846 r., wykorzystując zachowane fundamenty wcześniejszego kościoła, jednak bez pełnego odtworzenia pierwotnych cech stylowych. Mimo przekształceń związanych z odbudową, obiekt zachował historyczny układ przestrzenny oraz czytelną bryłę, stanowiąc ważne świadectwo ciągłości funkcji sakralnej tego miejsca.

Kościół usytuowany jest w centralnej części Widawy, przy Starym Rynku, w bezpośrednim sąsiedztwie drogi wojewódzkiej łączącej Wieluń z Łodzią, co podkreśla jego znaczenie zarówno w krajobrazie kulturowym miejscowości, jak i w szerszym układzie komunikacyjnym regionu. Bryła świątyni jest harmonijna, a zarazem masywna. Obiekt jest orientowany, murowany z cegły, wzniesiony na planie krzyża, jednonawowy, z dwiema niższymi kaplicami przylegającymi do nawy głównej.

Zwartą bryłę kościoła nakrywa dwuspadowy dach pokryty dachówką ceramiczną. W kalenicy dachu, od strony wejścia, znajduje się murowana, czworoboczna wieżyczka na sygnaturkę, zwieńczona krzyżem. Dachy kaplic bocznych oraz tylnej części świątyni również zakończone są metalowymi krzyżami, co wzmacnia sakralny charakter bryły i jej wyraz w panoramie miejscowości.

Elewacje kościoła są otynkowane i wzbogacone dekoracją architektoniczną w postaci fryzów, gzymsów, szczytów, sterczyn oraz blend. Otwory okienne zamknięte są półkoliście, natomiast otwory drzwiowe mają formę prostokątną. Symetryczna fasada frontowa ujęta została parą uskokowych skarp, z umieszczonym centralnie wejściem głównym, i zwieńczona ozdobnym trójkątnym szczytem, stanowiącym dominantę kompozycyjną elewacji.

Kościół wraz z historycznym otoczeniem stanowi cenny element dziedzictwa kulturowego gminy Widawa. Zachowany w zakresie historycznej bryły, materiału i funkcji, posiada istotne wartości historyczne i architektoniczne o znaczeniu zarówno lokalnym, jak i ponadlokalnym. Obiekt ten pełni kluczową rolę w kształtowaniu krajobrazu kulturowego Widawy oraz pozostaje ważnym nośnikiem tożsamości historycznej i religijnej lokalnej społeczności.

Młyn wodno-elektryczny w Zborowie (Zborów 16) – młyn jest cennym zabytkiem dawnej architektury przemysłowej oraz istotnym świadectwem rozwoju lokalnej infrastruktury technicznej na terenie Gmina Widawa. Budynek młyna został wzniesiony w 1917 r. przez Józefa Wolnickiego, na miejscu wcześniejszego, starszego obiektu młynarskiego. Lokalizacja młyna związana jest bezpośrednio z rzeką Nieciecz – obiekt usytuowany jest w północno-wschodniej części wsi Zborów, około 20 metrów od drogi łączącej Zborów z Zawadami, co odpowiada tradycyjnym zasadom lokalizacji zakładów przemysłowych wykorzystujących energię wodną.

Zdjęcia nr 6, 7. Młyn wodno-elektryczny w Zborowie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)

Budynek młyna wzniesiono na rzucie prostokąta, z przybudówką od strony zachodniej. Obiekt posadowiony jest na podmurówce, natomiast od strony rzeki na solidnym fundamencie betonowym, dostosowanym do pracy urządzeń wodnych. Młyn jest budynkiem trójkondygnacyjnym, szerokofrontowym, nakrytym dachem dwuspadowym, pierwotnie pokrytym papą. Zwarta, wyraźnie techniczna bryła obiektu czytelnie odróżnia go od tradycyjnej zabudowy zagrodowej wsi.

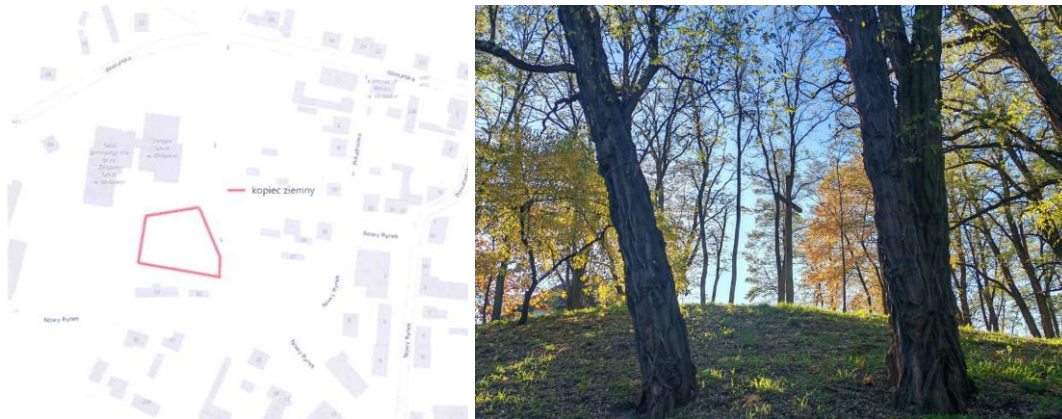
Ściany młyna wykonane zostały w konstrukcji drewnianej, typowej dla wczesno-XX-wiecznych obiektów przemysłowych o charakterze lokalnym. Elewacje posiadają regularnie rozmieszczone, prostokątne otwory okienne. Zachowana stolarka okienna jest drewniana, z wyraźnymi podziałami szprosowymi, co podkreśla historyczny charakter obiektu i jego pierwotną funkcję użytkową.

Istotnym elementem wartości zabytkowej młyna jest jego historyczne wyposażenie oraz zachowany układ funkcjonalno-przestrzenny, związany z produkcją mąki i wykorzystaniem energii wodnej. Obiekt pełnił funkcję młyna wodno-elektrycznego, łącząc tradycyjne rozwiązania młynarskie z nowoczesnymi, jak na swoje czasy, elementami technicznymi, w tym turbiną wodną i napędem elektrycznym. Dzięki temu młyn w Zborowie stanowi przykład przejściowej formy rozwoju przemysłu lokalnego, ilustrującej proces modernizacji wsi na początku XX w.

Młyn posiada szczególną wartość historyczną i kulturową dla lokalnej społeczności, będąc przez wiele lat ważnym ośrodkiem pracy i życia gospodarczego wsi. Obiekt wyraźnie wyróżnia się na tle pozostałej zabudowy miejscowości i stanowi materialne świadectwo historii rozwoju młynarstwa oraz przemian technologicznych na obszarach wiejskich. Jest to jedyny zachowany na terenie Gminy Widawa przykład drewnianej architektury przemysłowej z początku XX w.

W uznaniu wysokich wartości historycznych, architektonicznych i technicznych młyn został wpisany do rejestru zabytków nieruchomych, co potwierdza jego ponadlokalne znaczenie i konieczność objęcia obiektu szczególną ochroną konserwatorską.

Kopiec ziemny z epoki żelaza, stanowiący stanowisko archeologiczne (Widawa, ul. Wieluńska 17, AZP 73-47) – kopiec ziemny zlokalizowany jest na terenie Zespołu Szkół w Widawie i stanowi cenny zabytek archeologiczny oraz istotny element dziedzictwa historycznego Gminy Widawa. Obiekt ma formę wyraźnie wyodrębnionego wzniesienia ziemnego, kryjącego ślady dawnych pochówków, związanych z tragicznymi wydarzeniami epidemiologicznymi, jakie nawiedzały Widawę na przestrzeni wieków.

Mapa i zdjęcie nr 8. Kopiec ziemny w Widawie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)

Zgromadzone przekazy historyczne i lokalne kroniki wskazują, że kopiec był miejscem pochówku osób zmarłych w wyniku epidemii chorób zakaźnych, które dotykały miejscowość od XVII w. Do najdotkliwszych należały morowa zaraza z 1714 r. oraz epidemia cholery w 1852 r., które zebrały szczególnie obfite żniwo wśród mieszkańców. Ze względu na zagrożenie sanitarne, zmarłych grzebano poza zwartą zabudową osadniczą, co było praktyką powszechną w okresach występowania epidemii.

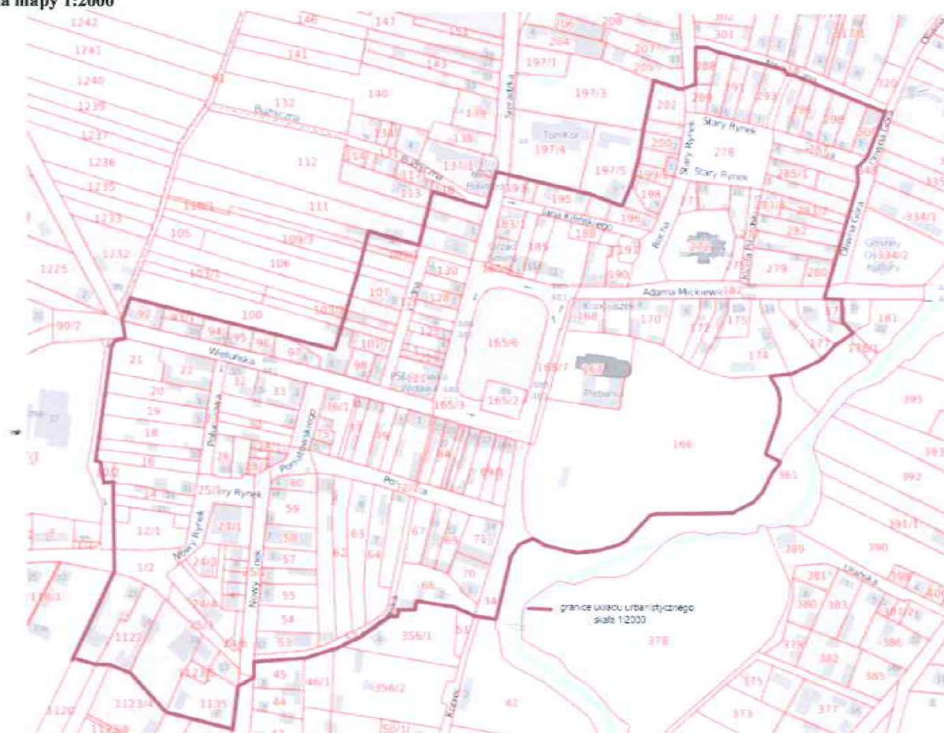
W latach 30. XX w. wzniesienie zostało zadrzewione, co wpłynęło na jego obecny charakter krajobrazowy. Wcześniej kopiec porośnięty był rzadkimi gatunkami krzewów, co sprzyjało jego czytelności w przestrzeni miejscowości. Zmiany w szacie roślinnej wpłynęły na sposób percepcji obiektu, jednak nie zatarły jego pierwotnego znaczenia historycznego i symbolicznego.

Kopiec ziemny stanowi istotny element lokalnego krajobrazu kulturowego oraz ważne miejsce pamięci zbiorowej. Jego wartość polega nie tylko na zachowanych reliktach archeologicznych, lecz także na silnym związku z historią Widawy i doświadczeniem dawnych mieszkańców, których losy odzwierciedlają dramatyczne wydarzenia epidemiczne. Obiekt ten jest materialnym świadectwem dawnych praktyk sepulkralnych oraz ważnym składnikiem niematerialnego dziedzictwa lokalnej społeczności, wymagającym szczególnej ochrony i właściwego zagospodarowania.

Historyczny układ urbanistyczny jest ważnym elementem krajobrazu i dziedzictwa kulturowego miejscowości ze względu na formę i materiały zachowanych obiektów. Działania naprawcze i konserwatorskie w granicach układu urbanistycznego należy prowadzić w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Widawa to wieś, położona w powiecie łaskim, w gminie Widawa. Miejscowość jest położona ok. 21 km od Łasku. Początki osadnictwa okolic Widawy sięgają 10 000 lat. Najstarsze odkryte zabytki pochodzą z okresu środkowej epoki kamienia (ok. 8 000-4 500 p.n.e.). Znaleźiska archeologiczne z późniejszych okresów (neolitu, kultury przeworskiej) świadczą o ciągłości rozwoju społecznego i gospodarczego obszaru, który zostaje zahamowany na przełomie IV i V w. n.e. Ponowny rozwój notuje się dopiero w IX w. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa w Polsce Widawa stanowiła posiadłość rodu Habdanków Widawskich, którzy pod koniec XIV w. wystąpili o nadanie praw miejskich Widawie. Kolejnymi właścicielami Widawy byli: ród Wężyków Widawskich, Walewskich a od 1748 r. wojewoda sieradzki Franciszek Szembek. Przywilej lokacji Widawie wystawił Władysław Jagiełło w 1388 r. Miasto założono w miejscu pierwotnej osady graniczącej od południa z terenem dworskim. Osada została przekształcona w miasto, na prawie zachodnim. Na początku XVII w. z fundacji Macieja Wężyka powstała w mieście Akademia Widawska, która funkcjonowała pod nadzorem Akademii Krakowskiej. W okresie lokacji nastąpiła regulacja dotychczasowego układu przestrzennego miejscowości – wewnętrzna struktura miasta podporządkowana została funkcji handlowej i rzemieślniczej. Centrum lokacyjnego miasta i najstarszym placem był „Stary Rynek”, pełniący pierwotnie funkcję głównego targowiska, w którym łączyły się szlaki komunikacyjne przechodzące przez miasto. Równolegle do funkcji targowej i handlowej rozwijała się funkcja kościelna. W Widawie powstał klasztor bernardynów, przy którym ukształtował się duży plac kościelny – obecnie „Rynek Kościuszki”. Dalszy jego rozwój wpłynął na ukształtowanie się trzeciego placu – targowiska – obecnie „Nowego Rynku”. Trzy place są głównymi elementami rozplanowania miejscowości, położone na linii wzdłuż brzegu rzeki Nieciecz. Kolejnym elementem rozplanowania miejscowości są wytyczone podczas regulacji kwartały zabudowy, przylegające do Rynku Kościuszki. Kształt tych kwartałów jest bardzo charakterystycznym elementem układu miejscowości. Kwartały przylegające do poszczególnych placów tworzą obszar, w którym zamyka się historyczne rozplanowanie miejscowości o charakterze miejskim. Nawierzchnia ciągów komunikacyjnych wykonana została z zastosowaniem współczesnych rozwiązań materiałowych (betonowa kostka, asfalt).

Skala mapy 1:2000

Mapa – Historyczny układ urbanistyczny (źródło: GEZ Gminy Widawa)

5.4.2. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne stanowi istotny element dziedzictwa kulturowego Gminy Widawa i obejmuje zjawiska oraz praktyki kulturowe niemające materialnej formy, a jednocześnie trwale związane z historią, tożsamością i codziennym życiem lokalnej społeczności. Jest ono przekazywane z pokolenia na pokolenie i kształtowane w sposób ciągły przez mieszkańców gminy.

Do dziedzictwa niematerialnego zalicza się w szczególności tradycje i zwyczaje, przekazy ustne, obrzędy, wiedzę i umiejętności związane z rzemiosłem, kuchnią regionalną, życiem religijnym oraz społecznym, a także lokalne formy ekspresji kulturowej. Elementy te funkcjonują często poza formalnymi rejestrami ochrony zabytków, jednak odgrywają kluczową rolę w budowaniu poczucia wspólnoty i ciągłości kulturowej.

Ochrona dziedzictwa niematerialnego polega przede wszystkim na jego identyfikacji, dokumentowaniu, wspieraniu międzypokoleniowego przekazu oraz tworzeniu warunków do jego dalszego trwania i rozwoju. Szczególne znaczenie mają w tym zakresie działania edukacyjne, kulturalne i społeczne, realizowane przy aktywnym udziale mieszkańców.

Uwzględnienie dziedzictwa niematerialnego w GPOnZ pozwala na całościowe podejście do ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, uzupełniające ochronę zabytków materialnych. Stanowi ono także istotny potencjał rozwojowy w obszarach kultury, edukacji, integracji społecznej oraz turystyki lokalnej.

Gmina Widawa położona jest na obszarze podregionu kulturowego sieradzkiego, stanowiącego część historycznego regionu Sieradzkiego. Przynależność ta wynika zarówno z uwarunkowań historycznych, jak i kulturowych, kształtowanych przez wieki w obrębie dawnego województwa sieradzkiego. Na terenie gminy Widawa widoczne są cechy charakterystyczne dla kultury sieradzkiej, przejawiające się m.in. w lokalnych tradycjach, gwarze, zwyczajach oraz elementach dziedzictwa niematerialnego. Podregion sieradzki stanowi obszar przejściowy pomiędzy większymi regionami kulturowymi Polski, co wpływa na zróżnicowany i wielowątkowy charakter dziedzictwa kulturowego Gminy Widawa.

• GWARA SIERADZKA

Gwara sieradzka stanowi istotny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego Gmina Widawa. Jako lokalna odmiana języka polskiego ukształtowała się na obszarze historycznego Sieradzkiego, rozumianego – w sposób umowny – jako teren administracyjny dawnego województwa sieradzkiego funkcjonującego w latach 1339-1793. Obszar ten charakteryzował się znacznym zróżnicowaniem środowiska geograficznego, obejmując zarówno nizinne tereny dawnego powiatu sieradzkiego i szadkowskiego, należące do Niżu Środkowoeuropejskiego, jak i obszary wyżynne powiatów radomszczańskiego i piotrkowskiego oraz zróżnicowaną rzeźbę ziemi wieluńskiej.

Ze względu na swoje położenie oraz brak wyraźnych, jednoznacznie wyróżniających cech, Sieradzkie stanowi obszar przejściowy pomiędzy większymi regionami historyczno-kulturowymi Polski: Wielkopolską, Małopolską, Mazowszem, a poprzez ziemię wieluńską również Śląskiem. Przejściowy charakter regionu znajduje bezpośrednie odzwierciedlenie w cechach językowych gwary sieradzkiej, co utrudnia precyzyjne wyznaczenie jej granic zarówno w sensie geograficznym, jak i dialektologicznym.

W tradycyjnych podziałach dialektologicznych gwary ujmowane są jako najdalej na północny zachód wysunięty obszar gwarowy przynależny do Małopolski, przy jednoczesnym podkreślaniu ich pogranicznego charakteru. Współcześnie coraz częściej określa się ten obszar jako pogranicze małopolsko-wielkopolsko-mazowieckie, wskazując na trudności w jednoznacznej klasyfikacji gwar oraz na ich przejściowy charakter, widoczny w warstwie fonetycznej, leksykalnej i gramatycznej.

Na terenie Gminy Widawa gwara sieradzka przez wieki była podstawowym środkiem codziennej komunikacji mieszkańców, szczególnie w środowisku wiejskim. Charakteryzowała się bogatym, lokalnym słownictwem związanym z rolnictwem, gospodarstwem domowym i życiem codziennym, uproszczeniami fleksyjnymi oraz specyficzną wymową, odróżniającą ją od języka ogólnopolskiego. Współcześnie gwara ta ulega stopniowemu zanikowi i zachowała się głównie w mowie najstarszych mieszkańców, w lokalnych powiedzeniach i przekazach ustnych.

Pomimo postępujących procesów zaniku, gwara sieradzka pozostaje ważnym elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego Gminy Widawa, wymagającym dokumentowania, ochrony oraz popularyzacji, zwłaszcza poprzez działania edukacyjne i wspieranie międzypokoleniowego przekazu tradycji językowych.

• STRÓJ SIERADZKI

Strój sieradzki jest tradycyjnym strojem ludowym grupy etnograficznej Sieradzan i stanowi istotny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego obszaru historycznego sieradzkiego. Jego obecność na terenie Gminy Widawa, położonej w powiecie łaskim, wynika z przynależności tego obszaru do regionu sieradzkiego oraz wspólnej tradycji kulturowej i obyczajowej.

Region sieradzki, a zwłaszcza jego centralna część, wyróżniał się wyjątkowo długim trwaniem tradycyjnego stroju ludowego, szczególnie kobiecego. Jeszcze w drugiej połowie XX w. spotykano starsze kobiety noszące pojedyncze elementy stroju sieradzkiego. W 2 połowie XIX w. strój ten był powszechnie używany na obszarze obejmującym m.in. powiat sieradzki, łaski oraz południową część poddębickiego. W literaturze etnograficznej wyróżnia się trzy odmiany regionalne stroju sieradzkiego: monicką (okolice Sieradza), klonowską oraz dobrońską (okolice Łasku i Dobronia), przy czym obszar gminy Widawa mieści się w zasięgu odmiany dobrońskiej.

Zdjęcie nr 9. Stroje Sieradzkie, oczepiny, Sieradzkie, okres międzywojenny. Ze zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Dobór zabytków i aranżacja na modelach A. Woźniak, fot. Wł. Pohorecki;
Rys. nr 2. Stroje sieradzkie. Archiwum Etnograficzne Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, rys. M. Czurkova

Najważniejszym elementem kobiecego stroju sieradzkiego był wełniak, składający się ze spódnicy i sznurówki, szyty najczęściej z czerwonej, samodziałowej tkaniny. W odmianie dobrońskiej spódnicy układano w drobne fałdy, a sznurówki wykonywano z tkanin fabrycznych, aksamitu lub wełenki. Od początku XX w. powszechne stały się również letnie suknie zwane „stónikami”, noszone zamiast wełniaków w cieplejszych porach roku. Istotnym elementem stroju były fartuchy – zarówno samodziałowe, jak i szyte z materiałów fabrycznych, bogato zdobione haftem, który szczególnie rozwinął się w okresie międzywojennym.

Uzupełnieniem stroju kobiecego były lniane koszule, kaftany, chustki noszone na głowie i ramionach, czepce charakterystyczne dla kobiet zamężnych, a także obuwie i ozdoby w postaci koralików i paciorków. Ważnym elementem estetycznym stroju był haft, który z czasem ulegał wzbogaceniu pod względem form i kolorystyki, stając się jednym z najbardziej rozpoznawalnych wyróżników stroju sieradzkiego.

Strój męski obejmował m.in. spencerki (kaftany), kamizelki, koszule, krótkie portki oraz sukmany, a w wersji odświętnej także sukmany z wyłogami. Charakterystycznym nakryciem głowy były czapki luśniowane oraz rogatywki, a w późniejszym okresie również kaszkiety i maciejówki.

Strój sieradzki miał charakter regionalny i ponadlokalny – nie wykształcił się odrębny wariant właściwy wyłącznie dla Widawy. Współcześnie nie funkcjonuje on już w codziennym użytku, jednak zachował się w sferze symbolicznej, edukacyjnej i folklorystycznej. Jego obecność widoczna jest podczas wydarzeń kulturalnych, w działalności zespołów ludowych oraz w przekazach muzealnych i edukacyjnych. W tym znaczeniu strój sieradzki pozostaje ważnym nośnikiem tożsamości regionalnej oraz istotnym elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Widawa, wymagającym dokumentowania, ochrony i popularyzacji.

• ZWYCZAJE I TRADYCJE

Zwyczaje i tradycje regionu sieradzkiego stanowią ważny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego Gmina Widawa, kształtowany przez wieki w oparciu o rolniczy charakter regionu, kalendarz liturgiczny Kościoła katolickiego oraz lokalne uwarunkowania społeczne i obyczajowe. Praktyki te były przekazywane międzypokoleniowo i stanowiły istotny element integrujący lokalną społeczność.

Do najważniejszych tradycji należały zwyczaje związane z rokiem obrzędowym, obejmujące zarówno święta kościelne, jak i ludowe praktyki o charakterze dorocznym. Szczególne znaczenie miały obrzędy okresu Bożego Narodzenia, w tym przygotowanie wigilijnej wieczerzy, kolędowanie oraz wspólne świętowanie w gronie rodzinnym i sąsiedzkim. Okres wielkanocny wiązał się z praktykami religijnymi oraz zwyczajami ludowymi, takimi jak święcenie pokarmów, rezurekcja czy obrzędy wiosenne, symbolizujące odrodzenie przyrody i nowy cykl gospodarski.

Istotną rolę w tradycji regionu odgrywały również zwyczaje agrarne, powiązane z pracami polowymi i cyklem rolniczym. Siew, żniwa oraz dożynki miały nie tylko wymiar gospodarczy, lecz także obrzędowy, podkreślający znaczenie pracy na roli i zależność człowieka od natury. Zwieńczeniem prac żniwnych były dożynki, obchodzone jako święto plonów, połączone z dziękczynieniem religijnym oraz wspólną zabawą. Ważne miejsce w życiu społeczności gminy Widawa zajmowały także zwyczaje rodzinne i sąsiedzkie, związane z najważniejszymi momentami życia, takimi jak narodziny, śluby czy pogrzeby. Towarzyszyły im charakterystyczne obrzędy, pieśni, potrawy oraz praktyki o znaczeniu symbolicznym, utrwalające więzi społeczne i poczucie wspólnoty.

Zwyczaje i tradycje regionu sieradzkiego na terenie gminy Widawa ulegały na przestrzeni XX w. stopniowym przemianom i częściowemu zanikowi, związanym z procesami modernizacji, migracji oraz zmianami stylu życia. Pomimo tego wiele z nich przetrwało w formie pamięci kulturowej, lokalnych praktyk religijnych oraz wydarzeń o charakterze kulturalnym i edukacyjnym. Stanowią one ważny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Widawa, wymagający ochrony, dokumentowania i popularyzacji jako istotny składnik lokalnej tożsamości.

• KULTURA

Najważniejszą rolę w krzewieniu kultury na terenie Gminy Widawa odgrywa Gminny Ośrodek Kultury w Widawie (GOK), będący głównym centrum organizacyjnym i programowym lokalnego życia kulturalnego. Ośrodek stanowi kluczową instytucję samorządową w zakresie animacji kultury, edukacji artystycznej oraz integracji społecznej mieszkańców gminy.

GOK prowadzi szeroką i zróżnicowaną ofertę zajęć artystycznych, edukacyjnych i rekreacyjnych, skierowanych do dzieci, młodzieży, dorosłych oraz seniorów. W ramach jego działalności funkcjonują m.in.: dziecięcy zespół wokalny-taneczny Wesołe Nutki, Zespół Śpiewaczy Widawianie, amatorska grupa teatralna Tacy Sami, młodzieżowa grupa taneczna, zajęcia wokalne, orkiestra dęta, koło plastyczne, zajęcia teatralne oraz nauka gry na gitarze. Uczestnicy zajęć aktywnie włączają się w życie kulturalne gminy, prezentując swoje umiejętności podczas wydarzeń lokalnych, takich jak finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Dzień Kobiet, festyny rodzinne czy obchody świąt państwowych.

GOK jest również organizatorem licznych imprez kulturalno-rozrywkowych o charakterze lokalnym, realizowanych samodzielnie oraz we współpracy z innymi podmiotami, m.in. Łódzkim Domem Kultury, Urzędem Gminy Widawa, Gminną Biblioteką Publiczną w Widawie, Środowiskowym Domem Samopomocy w Dąbrowie Widawskiej, placówkami oświatowymi oraz instytucjami kultury z sąsiednich gmin. Przy Ośrodku funkcjonuje także świetlica, z której w godzinach jego pracy korzystają dzieci i młodzież, a także inne grupy społeczne, w tym harcerze. Ponadto pomieszczenia GOK udostępniane są sołectwom, stowarzyszeniom i klubom działającym na terenie gminy.

Działalność GOK uzupełniają inne samorządowe instytucje kultury, w szczególności Gminna Biblioteka Publiczna w Widawie wraz z filią w Chociwiu, pełniąca istotną rolę w zakresie upowszechniania czytelnictwa oraz organizacji działań edukacyjnych i kulturalnych. Ważnym elementem infrastruktury kulturalnej gminy są także świetlice wiejskie, funkcjonujące w 13 miejscowościach, które sprzyjają integracji mieszkańców i aktywizacji społeczności lokalnych.

Istotnym wsparciem dla działalności instytucjonalnej są również organizacje pozarządowe i lokalne stowarzyszenia, takie jak Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Sołtysów Gminy Widawa, Stowarzyszenie Inicjatywa Kulturalno-Artystyczna Regionu „Ikar”, Towarzystwo Przyjaciół Widawy oraz Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi”. Ich aktywność przyczynia się do podtrzymywania tradycji lokalnych, integracji mieszkańców oraz wzbogacania oferty kulturalnej gminy, uzupełniając działania podejmowane przez Gminny Ośrodek Kultury.

• TURYSTYKA

Turystyka w Gminie Widawa ma obecnie charakter lokalny i uzupełniający, jednak opiera się na wyraźnych i czytelnych walorach przyrodniczych oraz krajobrazowych. Gmina nie posiada rozwiniętej infrastruktury turystycznej w postaci bazy noclegowej i gastronomicznej, a ruch turystyczny ma głównie charakter jednodniowy, weekendowy oraz sezonowy. Pomimo tego obszar gminy stanowi atrakcyjną przestrzeń wypoczynku dla osób poszukujących kontaktu z przyrodą, ciszy oraz aktywnych form rekreacji.

Jednym z głównych atutów turystycznych gminy są naturalne doliny rzeczne, w szczególności doliny Warty, Widawki, Grabi oraz Niecieczy. Rzeki te zachowały w dużej mierze naturalny przebieg, z meandrami, starorzeczami oraz zróżnicowaną roślinnością nadrzeczną. Krajobraz dolinny, wzbogacony o ślady działalności bobrów, tworzy atrakcyjne warunki do rekreacji, obserwacji przyrodniczych oraz fotografii krajobrazowej.

Coraz większe znaczenie w Gminie Widawa zyskuje turystyka kajakowa, rozwijająca się w oparciu o odcinki rzek Warty i Widawki przepływające przez teren gminy. Rzeki te są wykorzystywane do rekreacyjnych spływów o charakterze indywidualnym, sprzyjając spokojnej turystyce wodnej, połączonej z poznawaniem przyrody i krajobrazu dolinnego. Brak masowej infrastruktury sprawia, że turystyka kajakowa na tym obszarze zachowuje kameralny, niekomercyjny charakter.

Istotnym elementem oferty turystycznej gminy jest turystyka rowerowa. Na terenie gminy wyznaczono cztery szlaki rowerowe. Szlaki te prowadzą przez obszary o zróżnicowanym krajobrazie, umożliwiając poznawanie zarówno terenów rolniczych, jak i dolin rzecznych oraz kompleksów zieleni. Stanowią one

podstawę do rozwoju rekreacji rowerowej i aktywnego wypoczynku mieszkańców oraz osób odwiedzających gminę.

Walory turystyczne Gminy Widawa uzupełnia bogactwo przyrody oraz obszary objęte ochroną, które sprzyjają rozwojowi turystyki przyrodniczej i edukacyjnej. Obszary te zachowały wysoki stopień naturalności i stanowią cenne siedliska fauny i flory, co zwiększa ich atrakcyjność dla miłośników przyrody oraz spokojnych form wypoczynku.

Uzupełniającym elementem oferty turystycznej jest turystyka krajoznawcza, oparta na lokalnym dziedzictwie kulturowym. Zabytki sakralne, obiekty historyczne oraz zachowany krajobraz kulturowy wsi i miejscowości Gminy Widawa stanowią potencjał dla krótkich wizyt, wycieczek edukacyjnych i turystyki regionalnej, szczególnie w połączeniu z wydarzeniami lokalnymi.

Podsumowując, turystyka w Gminie Widawa opiera się przede wszystkim na walorach przyrodniczych, krajobrazowych i możliwościach aktywnego wypoczynku. Jej charakter pozostaje kameralny i nieskomercjalizowany, co stanowi jednocześnie ograniczenie i atut – sprzyjający rozwojowi turystyki spokojnej, zrównoważonej i przyjaznej środowisku, opartej na autentyczności miejsca i lokalnych zasobach.

5.4.3. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Istotnym elementem ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego Gminy Widawa są zabytki gromadzone w zbiorach muzealnych oraz innych kolekcjach o charakterze dokumentacyjnym, w szczególności zbiorach parafialnych. Pełnią one ważną funkcję ochronną, zabezpieczając cenne obiekty przed zniszczeniem i rozproszaniem, a jednocześnie umożliwiają upowszechnianie wiedzy o historii, tradycjach i dorobku kulturowym gminy.

Na terenie Gminy Widawa funkcjonuje filia Muzeum Archidiecezji Łódzkiej, której zbiory związane są z dziedzictwem sakralnym oraz historią lokalnej wspólnoty. Szczególne znaczenie dla zachowania materialnych świadectw przeszłości ma Muzeum Parafialne w Widawie, zlokalizowane w dawnych pomieszczeniach klasztoru ojców bernardynów. Funkcję kustosa muzeum pełni proboszcz parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, a zbiory udostępniane są zwiedzającym po wcześniejszym uzgodnieniu.

Muzeum Parafialne w Widawie prezentuje eksponaty z zakresu sztuki sakralnej, rzemiosła artystycznego oraz pamiątki ilustrujące historię miejscowości i gminy. Zbiór został urządzony w 1978 r. przez ks. Jerzego Spychałę i obejmuje m.in. księgi liturgiczne oraz dokumenty archiwalne, obrazy Matki Bożej Różańcowej z 1773 r. oraz św. Andrzeja Apostoła z XVIII w., a także stacje drogi krzyżowej przedstawiające Jezusa i płaczące niewiasty, datowane na XVIII w. Wśród zgromadzonych obiektów znajdują się również feretrony z wizerunkami Matki Bożej i św. Barbary, rzeźby Chrystusa Zmartwychwstałego z XVII w. oraz świętych niewiast, krucyfiksy, naczynia liturgiczne i wyroby konwisarskie.

Na szczególną uwagę zasługują zabytki związane z lokalnym rzemiosłem i praktykami religijnymi, takie jak sztance do wypiekania opłatków oraz wyroby rzemieślników widawskich. Wyjątkowym obiektem jest późnorenansowa chrzcielnica odlana ze spiżu w 1600 r. przez Michała Otmiana z Krakowa, stanowiąca cenny przykład kunsztu ludwisarskiego przełomu XVI i XVII w. Dopełnieniem zespołu zabytków są intarsjowane, rokokowe meble w zakrystii, będące elementem historycznego wyposażenia świątyni.

Zbiory muzealne i parafialne zgromadzone na terenie Gminy Widawa stanowią istotny zasób dziedzictwa kulturowego, wymagający stałej opieki konserwatorskiej oraz dalszych działań w zakresie ich ochrony, dokumentowania i udostępniania, co sprzyja zachowaniu lokalnej tożsamości kulturowej oraz popularyzacji historii gminy.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Widawa nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Widawa znajduje się 5 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 1 stanowisko archeologiczne (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Widawa

LP.	ADRES	OBIEKT	REJESTR ZABYTKÓW
1	Widawa	kościół pw. św. Marcina	nr 430 z dnia 21.07.1967
2	Widawa	d. kościół OO. Bernardynów, ob. parafialny pw. Podwyższenia Krzyża	nr 51 z dnia 21.07.1967
3	Widawa	d. klasztor OO Bernardynów ob. plebania	nr 52 z dnia 21.07.1967
4	Zborów 16	młyn wodno-elektryczny	nr rej. 327/6/86 z dnia 01.10.1986
5	Widawa, Wieluńska 17	kopiec ziemny z epoki żelaza AZP 73-47	nr 258/A z dnia 10.05.1969 r.

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome obejmują przede wszystkim obiekty stanowiące wyposażenie kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej reprezentują wszystkie podstawowe kategorie zabytków, takie jak malarstwo, rzeźba oraz rzemiosło artystyczne w całej jego różnorodności, w tym m.in. złotnictwo, wyroby stolarskie, tkaniny, szkło, witraże oraz ludwisarstwo.

Do zabytków ruchomych zalicza się również elementy wystroju architektonicznego budowli, które posiadają cechy indywidualnych dzieł artystycznych lub rzemieślniczych. Są to m.in. rzeźby, płaskorzeźby, polichromie ścienne i stropowe, mozaiki, sztukaterie oraz różnorodne detale architektoniczne.

Za zabytki ruchome uznawane są także obiekty małej architektury, wyróżniające się wysokim poziomem wykonania artystycznego lub rzemieślniczego oraz dokumentujące historyczne tendencje stylistyczne, takie jak rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, a także nagrobki.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Widawa obejmują przede wszystkim elementy wyposażenia obiektów sakralnych o wysokiej wartości historycznej, artystycznej i kulturowej. Stanowią one ważne świadectwo tradycji religijnych oraz działalności artystycznej i rzemieślniczej minionych epok. Ochrona tych zabytków ma istotne znaczenie dla zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz ciągłości historycznej gminy.

Ze względów bezpieczeństwa szczegółowe dane dotyczące tych obiektów nie są publicznie udostępniane. Informacje na ich temat można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Łodzi.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawowy instrument kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej na

obszarze gminy. Określają one przeznaczenie terenów, zasady ich zagospodarowania oraz warunki zabudowy, uwzględniając uwarunkowania przyrodnicze, społeczne i kulturowe.

Istotnym elementem ustaleń planów miejscowych są zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. W dokumentach tych wprowadzono obowiązek ochrony konserwatorskiej obiektów zabytkowych oraz wyznaczono strefy ochrony, obejmujące m.in. historyczny układ urbanistyczny, zespoły sakralne, obiekty zabytkowe wraz z ich otoczeniem, a także strefy ochrony archeologicznej i ekspozycji zabytków. Wszelkie działania inwestycyjne i budowlane na tych obszarach podlegają uzgodnieniom z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Plany miejscowe dopuszczają adaptację obiektów zabytkowych do nowych funkcji, pod warunkiem zachowania ich historycznego charakteru, formy i skali, a ewentualne rozbioraki mogą mieć miejsce wyłącznie w uzasadnionych przypadkach. Dokumenty te pełnią kluczową rolę w zapewnieniu zrównoważonego rozwoju przestrzennego gminy, łącząc potrzeby rozwoju inwestycyjnego z obowiązkiem ochrony dziedzictwa kulturowego, krajobrazu oraz tożsamości lokalnej.

Miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego jest niecałe 20% powierzchni gminy. W związku z tym w przypadku prowadzenia inwestycji czy budów na obszarach nieobjętych planami wydawane są decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy.

Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa dla obszarów położonych w miejscowościach: Brzyków, Chociw, Chrusty, Dąbrowa Widawska, Górki Grabińskie, Józefów Widawski, Łazów, Osieczno, Ochle, Patoki, Rogóżno, Restarzew Środkowy, Restarzew Cmentarny, Siemiechów, Wielka Wieś A, Wielka Wieś B, Widawa, Wola Kleszczowa, Zawady, Kolonia Zawady, Zborów (Uchwała Nr XXVI/169/2009 z dnia 10.03.2009 r.) ze zmianą – Uchwała Nr XXXVII/232/17 z dnia 6.03.2017 r.;
2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa dla działki nr ewid. 380 położonej w obrębie Kolonia Zawady, w gminie Widawa (Uchwała Nr LXVIII/379/22 z dnia 23.06.2022 r.);
3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Widawa dla działek położonych w miejscowości Widawa, w gminie Widawa (Uchwała Nr LXXIV/406/22 z dnia 29.11.2022 r.).

Dodatkowo Gmina Widawa podjęła uchwałę w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu ogólnego Gminy Widawa.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (* Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Widawa została opracowana w 2023 r., przyjęta Zarządzeniem 21/2023 Wójta Gminy Widawa z dnia 10 marca 2023 r. W 2025 r. ewidencja została uzupełniona w 2025 r. o trzy kapliczki, co zostało przyjęte Zarządzeniem Nr 93/2025 Wójta Gminy Widawa z dnia 1 lipca 2025 r. w sprawie włączenia kart adresowych zabytków nieruchomych nieujętych w rejestrze do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Widawa. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1. Gmina Widawa nie ma opracowanych kart dla stanowisk archeologicznych.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

Gmina Widawa jest właścicielem jednego zabytku – cmentarza żydowskiego, znajdującego się na dz. ewid. 755 obręb Widawa, ul. Kieńczyłowska 15, miejscowości Widawa. Jako właściciel zabytku gmina jest zobligowana do sprawowania nad nim należytej opieki, w szczególności do jego ochrony, utrzymania w należytych stanie oraz podejmowania działań służących zachowaniu jego wartości historycznych, kulturowych i edukacyjnych.

5.6.1. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Na terenie gminy Widawa zewidencjonowano 284 stanowiska archeologiczne, co świadczy o bardzo wysokim stopniu nasycenia tego obszaru relikami osadnictwa od pradziejów po okres nowożytny. Najliczniejszą kategorię funkcjonalną stanowią osady oraz ślady osadnictwa, wyraźnie dominujące nad punktami osadniczymi, obozowiskami i cmentarzyskami. Cmentarzyska, choć mniej liczne, reprezentują istotne zespoły kulturowe (m.in. kulturę łużycką, przeworską oraz wschodniopomorską). Sporadycznie występują również piecowiska, dwory oraz znaleziska luźne.

Pod względem chronologicznym najsilniej reprezentowany jest okres rzymski (kultura przeworska), a także okres nowożytny (XV-XVIII w.) związany z osadnictwem kultury polskiej. Bardzo wyraźną grupę stanowią również stanowiska kultury łużyckiej z epoki brązu (zwłaszcza IV-V EB oraz halsztat C-D). Istotną kategorię tworzą stanowiska wczesnośredniowieczne (kultura prapolska), natomiast relikty neolityczne (kultura pucharów lejkowatych, ceramiki sznurowej, grzebykowo-dołkowej) występują rzadziej i mają najczęściej charakter śladów osadnictwa.

Największa koncentracja stanowisk występuje w miejscowościach Rogoźno, Ruda, Restarzew (Śródkowy, Cmentarny i Poduchowny), Widawa oraz Zborów, gdzie odnotowano po kilkanaście, a w przypadku Rogoźna ponad dwadzieścia stanowisk. Wskazuje to na długotrwałą ciągłość zasiedlenia oraz szczególnie intensywny rozwój osadnictwa w epoce brązu, okresie wpływów rzymskich oraz w późnym średniowieczu i nowożytności.

Stanowiska zostały zarejestrowane w obrębie kilku arkuszy Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP): 72-46, 72-47, 73-45, 73-46, 73-47, 73-48, 74-46, 74-47, 74-48, 75-46, 75-47 i 75-48. Największe nagromadzenie stanowisk przypada na arkusze 73-47 oraz 74-47, co odzwierciedla koncentrację osadnictwa w centralnej części gminy.

Na terenie Widawy znajduje się kopiec ziemny wpisany do rejestru zabytków, tradycyjnie wiązany z epoką żelaza. Obiekt położony jest w obrębie arkusza AZP 73-47 i stanowi jeden z najciekawszych, reliktowych elementów krajobrazu archeologicznego gminy.

Wykaz stanowisk ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przedstawia Załącznik nr 2.

Stanowiska archeologiczne wymagają badań jedynie w przypadku zagrożenia związanego z różnego rodzaju robotami ziemnymi planowanymi na ich terenie lub w ich rejonie.

Roboty budowlane na stanowiskach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków są dopuszczalne pod warunkiem uzyskania pozwolenia konserwatorskiego na ich prowadzenie przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 36 ust. 1 pkt 1 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami). Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

Zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami – art. 31. 1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować: 1) 2) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. 2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkadzają zabytek archeologiczny.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanej do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku kolizji z stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT jest powszechnie stosowanym narzędziem analitycznym, służącym uporządkowaniu informacji oraz diagnozie sytuacji jednostki samorządu terytorialnego w określonym obszarze tematycznym. Umożliwia ona ocenę posiadanych zasobów oraz uwarunkowań zewnętrznych, a także wspiera identyfikację problemów i wyznaczanie kierunków oraz priorytetów działań rozwojowych. Nazwa metody pochodzi od pierwszych liter angielskich określeń oznaczających cztery grupy czynników wpływających na realizację celów strategicznych: silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju analizowane w ramach metody SWOT można podzielić, ze względu na ich pochodzenie, na czynniki wewnętrzne, pozostające w bezpośrednim obszarze oddziaływania społeczności lokalnej (silne i słabe strony), oraz czynniki zewnętrzne, związane z otoczeniem jednostki samorządu terytorialnego (szanse i zagrożenia), na które gmina nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można klasyfikować według charakteru ich oddziaływania jako pozytywne, obejmujące atuty i szanse rozwojowe, oraz negatywne, obejmujące słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 2 zaprezentowano analizę silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń odnoszących się do zasobu zabytkowego Gminy Widawa, warunków realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania

i koordynowania badań oraz prac budowlanych przy zabytkach nieruchomych, a także działań związanych z upowszechnianiem i promocją dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju gminy.

Tabela nr 2. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY WIDAWA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• opracowana gminna ewidencja zabytków; • obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uwzględniające ochronę obiektów zabytkowych; • zasób dziedzictwa kulturowego, obejmujący zabytki wpisane do rejestru zabytków, w tym obiekty sakralne, zabytek techniki oraz stanowisko archeologiczne; • zachowany krajobraz kulturowy i przyrodniczy, szczególnie w dolinach rzek Warty, Widawki, Grabi i Niecieczy; • wyraźna tożsamość regionalna, związana z podregionem kulturowym sieradzkim (gwara, tradycje, strój ludowy); • aktywna działalność samorządowych instytucji kultury (GOK, biblioteka) oraz lokalnych stowarzyszeń. • dostępność świetlic wiejskich, pełniących funkcję centrów życia społecznego i kulturalnego. • wyznaczone szlaki rowerowe sprzyjające turystyce aktywnej. • naturalne warunki do rozwoju turystyki kajakowej na odcinkach rzek przepływających przez gminę. • kameralny, nieskomercjalizowany charakter gminy, sprzyjający turystyce spokojnej i przyrodniczej.	• brak rozwiniętej bazy noclegowej i gastronomicznej na terenie gminy; • ograniczona promocja walorów kulturowych i turystycznych gminy; • niewystarczające zagospodarowanie infrastruktury turystycznej, w tym szlaków pieszych i kajakowych oraz punktów informacji turystycznej; • niewystarczająca infrastruktura towarzysząca turystyce (miejsca odpoczynku, oznakowanie, mała architektura); • postępujący zanik dziedzictwa niematerialnego, w tym gwary i tradycyjnych form przekazu ustnego; • ograniczone środki finansowe na konserwację zabytków i działania kulturalne; • niewielkie zaangażowanie młodszych pokoleń w kultywowanie tradycji lokalnych; • brak spisanych i zinwentaryzowanych lokalnych podań oraz przekazów ustnych; • zły stan techniczny obiektów użyteczności publicznej, np. Gminnego Ośrodka Kultury.
SZANSE	ZAGROŻENIA
• rosnąca liczba prawidłowo realizowanych prac remontowo-budowlanych prowadzonych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • obecność obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, wpływających na atrakcyjność osadniczą gminy; • rozwój turystyki kajakowej i rowerowej jako form wypoczynku niskoemisyjnego i zrównoważonego; • potencjał współpracy z lokalnymi stowarzyszeniami, LGD oraz instytucjami kultury; • dynamiczny rozwój działalności kulturalnej na terenie gminy; • rozbudowa i modernizacja sieci ścieżek oraz tras rowerowych;	• brak skutecznych i systematycznych mechanizmów zachęcających prywatnych właścicieli do inwestowania w obiekty zabytkowe; • postępujące pogarszanie się stanu technicznego części obiektów zabytkowych na terenie gminy; • wyraźna sezonowość ruchu turystycznego; • bardzo wysokie koszty realizacji prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach; • malejące zainteresowanie turystyką lokalną, w tym agroturystyką, na rzecz turystyki zagranicznej; • dalszy zanik tradycji, gwary i pamięci lokalnej w wyniku zmian demograficznych i migracji; • realizacja inwestycji, w szczególności przez prywatnych właścicieli, w których interes

• modernizacja obiektów zabytkowych z wykorzystaniem krajowych i unijnych środków finansowych; • korzystne położenie gminy sprzyjające rozwojowi turystyki; • opracowywanie i wdrażanie dokumentów strategicznych ukierunkowanych na zrównoważony rozwój kultury na obszarach wiejskich; • uwzględnianie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w strategii jej rozwoju; • wspieranie działań służących zachowaniu i kształtowaniu ładu przestrzennego, w tym właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych oraz dostosowywaniu nowej zabudowy do wartości historycznych miejsca; • rozwój szlaków turystycznych opartych na lokalnym dziedzictwie kulturowym; • tworzenie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjne zagospodarowanie obiektów zabytkowych; • systematyczne aktualizowanie dokumentów planistycznych i strategicznych na poziomie gminy; • wzrost roli samorządu terytorialnego w działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego; • wdrażanie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego oraz ładu przestrzennego; • możliwość pozyskiwania wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • zwiększanie poziomu dofinansowania prac z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym prac konserwatorskich oraz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	indywidualny bywa przedkładany nad interes publiczny oraz dobro zabytku; • występowanie samowoli budowlanej, w tym wprowadzanie elementów obcych lub nowej zabudowy niezgodnej z historycznym charakterem i kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich historycznego charakteru i funkcji.
---	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Widawa. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 3). Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 3.

Tabela nr 3. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Widawa

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Widawa		
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Umieszczenie w widocznym miejscu tablic informacyjnych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.	Czy i gdzie umieszczono tablice
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.	Czy pozyskano środki, z jakich środków, na jakie obiekty, zakres prac
	Kontynuacja w udzielaniu dotacji zgodnie z obowiązującą uchwałą w sprawie przyjęcia zasad i trybu udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, ilość przyznanych dotacji, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Widawa w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Wprowadzenie i egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Czy i jakie zapisy wprowadzono, zmieniono, dla jakich obiektów
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych cmentarzach znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy aktualizowano Plan
	Uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków o karty stanowisk archeologicznych.	Czy wykonano karty i uzgodniono z WUOZ
PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Widawa		
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Prowadzenie konkursów historycznych i plastycznych dotyczących lokalnego dziedzictwa (np. „Legendy Gminy Tomice”, „Zabytki mojej miejscowości”).	Jakie imprezy zorganizowano, gdzie, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
	Realizacja warsztatów edukacyjnych w szkołach we współpracy z Ośrodkiem Kultury, biblioteką oraz izbami regionalnymi.	
	Wspieranie i współtworzenie wydarzeń kulturalnych z udziałem lokalnych zespołów śpiewaczych i muzycznych („Radoczanki”, „Wesołe Gospodie”, „Woźniczanki”, Orkiestra Dęta).	
	Przygotowanie wycieczek krajoznawczych i rowerowych po terenie gminy, obejmujących najcenniejsze zabytki, miejsca pamięci oraz elementy krajobrazu kulturowego.	

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Opracowanie i montaż tablic informacyjnych przy najcenniejszych zabytkach gminy, w szczególności przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
	Oznaczenie wybranych elementów małej architektury sakralnej oraz miejsc pamięci.	
	Rozbudowa infrastruktury informacyjnej przy trasach rowerowych i pieszych (mapy, krótkie opisy dziedzictwa kulturowego).	
	Powiązanie istniejących szlaków rowerowych i pieszych z narracją historyczno-kulturową gminy.	
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Prowadzenie działań informacyjnych skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie zasad ochrony i możliwości pozyskiwania wsparcia, obejmujące w szczególności: – przekazywanie właścicielom informacji o obowiązkach wynikających z przepisów dotyczących ochrony zabytków, – informowanie o dostępnych formach wsparcia finansowego, w tym dotacjach celowych, programach krajowych i wojewódzkich, – przygotowywanie i dystrybucję materiałów informacyjnych (broszury, poradniki, informacje online) dotyczących zasad prowadzenia prac przy obiektach zabytkowych, – prowadzenie indywidualnych konsultacji dla właścicieli zabytków w zakresie planowanych prac remontowych i konserwatorskich, – współpracę z właściwymi służbami konserwatorskimi w celu zapewnienia spójności przekazywanych informacji.	Jakie działania podjęto, jakie zaplanowano, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków
	Włączanie zagadnień ochrony dziedzictwa do wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych realizowanych na terenie gminy.	Gdzie rozpowszechniano, w jakiej formie, informacje na jaki temat, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków

8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,

- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- **instrumenty finansowe:**
 - dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
 - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).
- **instrumenty społeczne:**
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja o dziedzictwie kulturowego Gminy Widawa),
 - edukacja kulturowa,
 - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
 - współdziałanie z organizacjami społecznymi.
- **instrumenty koordynacji:**
 - realizacja projektów i programów Gminy Widawa dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
 - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
 - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.
- **instrumenty kontrolne:**
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
 - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Widawa,
 - sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
 - monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
 - prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującymi przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, troska o zabytek obejmuje m.in. zapewnienie warunków do jego dokumentowania, upowszechniania wiedzy na jego temat, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych, a także utrzymania zabytku i jego otoczenia w możliwie najlepszym stanie. Finansowanie tych działań stanowi obowiązek nie tylko właściciela zabytku, lecz również każdego podmiotu posiadającego tytuł prawny do obiektu, w tym trwałych zarządców oraz użytkowników wieczystych. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego dysponującej takim tytułem prawnym, opieka nad zabytkiem należy do jej zadań własnych. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, jak również działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej, ich popularyzacją oraz udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł, w zależności od charakteru podejmowanych działań.

Niniejszy rozdział prezentuje możliwości pozyskiwania dodatkowych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych. Istotne jest, aby władze gminy z własnej inicjatywy podejmowały działania zmierzające do

zabezpieczenia w budżecie środków na realizację zapisów GPOnZ, zwłaszcza że wiele zewnętrznych źródeł finansowania wymaga zapewnienia wkładu własnego. Podstawowy obowiązek w zakresie opieki nad zabytkami, ich ochrony oraz finansowania prac konserwatorskich i robót budowlanych spoczywa jednak na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,

- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi** – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Łodzi działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz mając na uwadze przepisy zawarte w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Łódzkiego, pozostających w dyspozycji Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wnioski o udzielenie dofinansowania zadań składa się w terminach:

- do dnia 28 lutego – na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w bieżącym roku,
- do dnia 30 czerwca – na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

• **Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego** – regulamin określający zasady, tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa łódzkiego określa uchwała nr XIX/358/11 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 20 grudnia 2011 r., dotycząca zabytków nieruchomych, ruchomych lub archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego, znajdujących się na stałe w granicach administracyjnych i posiadających duże znaczenie dla dziedzictwa kulturowego województwa łódzkiego. Termin składania wniosków wyznaczony w ogłoszeniu o konkursie podanym do publicznej wiadomości (co najmniej trzydziestodniowy).

• **Dotacje z budżetu Gminy Widawa** – udzielane są zgodnie z Uchwałą Nr LXXXI/455/23 Rady Gminy Widawa z dnia 30 marca 2023 r. w sprawie określenia „Zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków”. Celem dotacji jest zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej gminy, utrwalenie zasobów dziedzictwa kulturowego, a także promocja walorów kulturowych Gminy Widawa. Wnioski o udzielenie dotacji na dofinansowanie prac lub robót budowlanych składa się do dnia 31 marca danego roku. W przypadku wystąpienia siły wyższej lub stanu zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem obiektu wpisanego do rejestru lub znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków, dopuszcza się możliwość składania wniosku o udzielenie dotacji w terminie. Dotację przyznaje Rada Gminy Widawa w drodze uchwały. Przekazanie środków w ramach udzielonej dotacji następuje na warunkach określonych w pisemnej umowie zawartej z podmiotem ubiegającym się o dotację a Wójtem Gminy Widawa.

Poniższa tabela (Tabela nr 4) przedstawia zestawienie dotacji celowych udzielonych w 2024 r. na terenie gminy Widawa na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy obiektach zabytkowych, głównie cmentarzach i obiektach sakralnych. Beneficjentami środków były przede wszystkim parafie rzymskokatolickie, w tym parafie w Widawie, Brzykowie i Restarzewie, które realizowały zadania związane m.in. z konserwacją kaplic, ołtarzy, ogrodzeń cmentarnych oraz elementów architektury sakralnej.

Zdecydowana większość dofinansowania pochodziła z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków – Polski Ład, który pokrywał od ok. 97% do 98% wartości poszczególnych inwestycji, natomiast wkład własny zapewniała Gmina Widawa. Łączna wartość udzielonych dotacji potwierdza znaczące zaangażowanie samorządu gminnego w ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz skuteczne pozyskiwanie środków zewnętrznych na ten cel. Łączna wartość dotacji udzielonych w gminie Widawa wyniosła: 1 714 256,73 zł, w tym środki z budżetu Gminy Widawa stanowiły łącznie 35 149,73 zł.

W projekcie budżetu Gminy Widawa na 2026 r. zaplanowano kwotę 60 000,00 zł z przeznaczeniem na dotację na zabytki.

Tabela nr 4. Wykaz dotacji udzielonych w 2024 r.

LP.	OPIS DOTACJI	ŹRÓDŁO DOTACJI
1	Dotacja celowa dla Rzymsko-Katolickiej Parafii św. Jana Chrzciciela w Brzykowie w roku 2024 do kwoty 306 122,45 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie realizacji zadania inwestycyjnego pn.: „Brama i ogrodzenie cmentarza parafialnego w Brzykowie	- ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - Polski Ład w wysokości 98%, tj. 300 000,00 zł - ze środków budżetu Gminy Widawa w wysokości 2%, tj. 6 122,45 zł
2	Dotacja celowa dla Rzymskokatolickiej Parafii pw. św. Andrzeja Apostoła w Restarzewie Cmentarnym w roku 2024 do kwoty 322 309,51 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie realizacji zadania inwestycyjnego pn.: „Prace konserwatorskie przy ołtarzu w kaplicy z XVII/XVIII w. należącym do wyposażenia kościoła par. pw. św. Andrzeja Apostoła (XX w.) w Restarzewie Cmentarnym”.	- ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - Polski Ład w wysokości 97,73%, tj. 315 000,00 zł - ze środków budżetu Gminy Widawa w wysokości 2,27%, tj. 7 309,51 zł
3	Dotacja celowa dla Parafii Rzymskokatolickiej Podwyższenia Krzyża Świętego w Widawie w roku 2024 do kwoty 612 000,01 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie realizacji zadania inwestycyjnego pn.: „Częściowy remont budynku kaplicy cmentarnej pod wezwaniem św. Rocha w zespole cmentarza parafialnego w Widawie”	- ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - Polski Ład w wysokości 98%, tj. 599 760,00 zł, - ze środków budżetu Gminy Widawa w wysokości 2%, tj. 12 240,01 zł
4	Dotacja celowa dla Rzymskokatolickiej Parafii pw. św. Andrzeja Apostoła w Restarzewie Cmentarnym do kwoty 120 982,46 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie realizacji zadania inwestycyjnego pn.: „Prace konserwatorskie stolarki drzwiowej, renowacja podłogi oraz konserwacja chrzcielnicy z kościoła pw. Św. Andrzeja Apostoła w Restarzewie”.	- ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - Polski Ład do wysokości 98%, tj. 118 562,00 zł - ze środków budżetu Gminy Widawa do wysokości 2%, tj. 2 420,46 zł

5	Dotacja celowa dla Parafii Rzymskokatolickiej Podwyższenia Krzyża Świętego w Widawie do kwoty 202 950,00 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie realizacji zadania inwestycyjnego pn.: „Częściowy remont budynku kaplicy cmentarnej pod wezwaniem św. Rocha w zespole cmentarza parafialnego w Widawie – etap II”	- ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - Polski Ład do wysokości 98%, tj. 198 891,00 zł - ze środków budżetu Gminy Widawa do wysokości 2%, tj. 4 059,00 zł
6	Dotacja celowa dla Rzymsko-Katolickiej Parafii św. Jana Chrzciciela w Brzykowie do kwoty 149 892,30 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie realizacji zadania inwestycyjnego pn.: „Konserwacja Chóru oraz Prospektu Organowego z kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Brzykowie”	- ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków - Polski Ład do wysokości 98%, tj. 146 894,00 zł - ze środków budżetu Gminy Widawa do wysokości 2%, tj. 2 998,30 zł

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w siedmiu kategoriach:

- Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- Adaptacja obiektów zabytkowych;
- Architektura i budownictwo drewniane;
- Zabytki techniki (w tym budownictwo przemysłowe i inżynierskie);
- Zabytek dostępny;
- Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony był z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od dnia 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Program „Ochrona Zabytków”

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Groby i cmentarze wojenne w kraju”

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

• Program „Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju”

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Program „Kultura ludowa i tradycyjna”**

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

- **Program „Wspieranie działań muzealnych”**

Celem programu jest wspieranie działalności muzealnej z zakresu prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieki konserwatorskiej nad zbiorami.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

- **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)**

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie

bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zespół Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,

– komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Widawie
11. Materiały udostępnione przez WUOZ w Łodzi
12. Widawa. Dzieje miasta i okolic, red. zbiorowa, Towarzystwo Przyjaciół Widawy, Widawa
13. Dzieje ziemi sieradzkiej, red. J. Śmiałowski, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź
14. Miasta i miasteczka ziemi sieradzkiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
15. Żydzi w województwie łódzkim. Dzieje i kultura, Instytut Historii PAN, Warszawa
16. www.widawa.pl
17. www.gwarypolskie.uw.edu.pl
18. www.nid.pl
19. www.nimoz.pl
20. www.zabytek.pl
21. www.stat.gov.pl/gus
22. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Widawa
2. Tabela nr 2. Analiza SWOT
3. Tabela nr 3. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Widawa
4. Tabela nr 4. Wykaz dotacji udzielonych w 2024 r.
5. Rys. nr 1. Obszar działań dla Widawy w ramach WPOnZ na lata 2024-2027 (źródło: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024-2027)
6. Zdjęcia nr 1, 2, 3. Zespół pobernardyński w Widawie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)
7. Zdjęcia nr 4, 5. Kościół parafialny pw. św. Marcina i św. Małgorzaty w Widawie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)
8. Zdjęcia nr 6, 7. Młyn wodno-elektryczny w Zborowie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)
9. Mapa i zdjęcie nr 8. Kopiec ziemny w Widawie (źródło zdjęć – Urząd Gminy Widawa)
10. Zdjęcie nr 9. Stroje Sieradzkie, oczepiny, Sieradzkie, okres międzywojenny. Ze zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Dobór zabytków i aranżacja na modelach A. Woźniak, fot. Wł. Pohorecki
11. Mapa – Historyczny układ ubranistyczny (źródło: GEZ Gminy Widawa)
12. Rys. nr 2. Stroje sieradzkie. Archiwum Etnograficzne Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, rys. M. Czurkova

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Widawa

Zestawienie zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków					
Lp.	Nazwa obiektu	Adres	Nr działki	Informacja o ochronie	Zagospodarowanie w planie
BRZYKÓW					
1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela	Brzyków 9 98-170 Widawa	589	WEZ GEZ	MPZP
2	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO pw. Św. Jana Chrzciciela – otoczenie kościoła w granicach ogrodzenia	Brzyków 9	589	WEZ GEZ	MPZP
3	Plebania przy Kościele Parafialnym pw. Św. Jana Chrzciciela	Brzyków 9	587	GEZ	MPZP
4	Cmentarz parafialny	Brzyków	144	WEZ GEZ	Brak MPZP
5	Brama i ogrodzenie cmentarza parafialnego	Brzyków	144	GEZ	Brak MPZP
DĘBINA					
6	Kapliczka Matki Boskiej	Dębina	1 obręb Dębina 62 obręb Dąbrowa	GEZ	Brak MPZP

			Widawska		
GRABÓWIE					
7	Kapliczka	Grabówie 9	137	GEZ	Brak MPZP
KOLONIA ZAWADY					
8	Zespół Dworca PKP – Dworzec PKP	Kolonia Zawady 40	278/2	WEZ GEZ	Brak MPZP
9	Budynek PKP	Kolonia Zawady 32	277/4	GEZ	MPZP
10	Wieża ciśnieniowa	Kolonia Zawady 43	278/4	WEZ GEZ	Brak MPZP
11	Zespół stacji wodnej	Kolonia Zawady 44	353/2	WEZ GEZ	MPZP
12	Budynek mieszkalny	Kolonia Zawady 27	230/2	GEZ	MPZP
LIGOTA					
13	Zespół Dworski – Park	Ligota	122	WEZ GEZ	Brak MPZP
OCHLE					
14	Kapliczka	Ochle	326	GEZ	Brak MPZP
RESTARZEW CMENTARNY					
15	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO Kościół pw. Św. Andrzeja	Restarzew Cmentarny 4	49	WEZ GEZ	MPZP
16	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO pw. Św. Andrzeja – otoczenie kościoła w granicach trwałego ogrodzenia	Restarzew Cmentarny 4	48	WEZ GEZ	MPZP
17	Cmentarz parafialny	Restarzew Cmentarny	104	WEZ GEZ	MPZP
SEWERYNÓW					
18	Kapliczka	Sewerynów 16	378/2	GEZ	Brak MPZP
SIEMIECHÓW					
19	Kapliczka	Siemiechów 16	264	GEZ	MPZP
WIDAWA					
20	Układ Urbanistyczny			WEZ GEZ	MPZP
21	Zespół Pobernardyński – Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Rynek Kościuszki 14	167	Nr rej. 255/A	MPZP
22	Zespół Klasztorny Pobernardyński – KLASZTOR, obecnie PLEBANIA I MUZEUM KOŚCIELNE	Rynek Kościuszki 14	167	Nr rej. 256/A	MPZP
23	Zespół Klasztorny Pobernardyński – dzwonnica przy kościele Parafialnym p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	Rynek Kościuszki 14	167	WEZ GEZ	MPZP

24	Zespół Pobernardyński – brama wejściowa	Rynek Kościuszki 14	167	WEZ GEZ	MPZP
25	Zespół Pobernardyński – ogrodzenie z kaplicą	Rynek Kościuszki 14	167	WEZ GEZ	MPZP
26	Kapliczka Św. Jana	Rynek Kościuszki 14	167	GEZ	MPZP
27	Zespół Kościoła Parafialnego pw. Świętego Marcina i Świętej Małgorzaty – kościół	Stary Rynek 2	272	Nr rej. 430/257/A	MPZP
28	Zespół Kościoła Parafialnego pw. Świętego Marcina i Świętej Małgorzaty - otoczenie kościoła	Stary Rynek 2	272	Nr ewj. 430/257/A	MPZP
29	Zespół Cmentarza Parafialnego – cmentarz parafialny	Rocha 10	333	WEZ GEZ	Brak MPZP
30	Zespół Cmentarza Parafialnego – Kaplica pw. Św. Rocha na cmentarzu parafialnym	Rocha 10	333	WEZ GEZ	Brak MPZP
31	Kopiec ziemny	Wieluńska 17	7/1	Nr rej. 258/A	MPZP
32	Budynek mieszkalny	Rynek Kościuszki 13	168	GEZ	MPZP
33	Cmentarz Żydowski	Kieńczyłowska 15	755	WEZ GEZ	MPZP
34	Piwnice dawnej mykw	Sieradzka 5	137/2	WEZ GEZ	MPZP
35	Kapliczka z Figurką św. Rozalii	Skrzyżowanie ul. Burzyńskiej i Wieluńskiej	90/2	GEZ	MPZP
WIELKA WIEŚ A					
36	Kapliczka	Wielka Wieś A 29	168	GEZ	MPZP
ZBORÓW					
37	Młyn wodno-elektryczny	Zborów 16	591	Nr rej. 327/A	MPZP

Załącznik nr 2. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków Gminy Widawa

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
1	Chrzastawa 1 (25 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury łużyckiej, EB (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski zagrożenie: głęboka orka
2	Chrzastawa 2 (34 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
3	Chrzastawa 3 (37 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
4	Chrzastawa 4 (38 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
			Trybunalski
5	Chrzastawa 5 (39 na 74-48)	osada kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
6	Chrzastawa 6 (40 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
7	Chrzastawa 7 (41 na 74-48)	osada kultury polskiej, nowożytność (ceramika, polepa) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
8	Chrzastawa 8 (42 na 74-48)	osada kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
9	Chrzastawa 9 (35 na 74-48)	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
10	Chrzastawa 10 (36 na 74-48)	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
11	Chrzastawa 11 (43 na 74-48)	osada kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
12	Chrzastawa 12 (44 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
13	Chrzastawa 13 (45 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
14	Dąbrowa Widawska 1 (12 na 73-46)	osada kultury łużyckiej, IV-V EB (ceramika, grot brązowy) – teren	AZP 1980 Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS zalecenia: niezbędna szczegółowa inwentaryzacja
15	Dąbrowa Widawska 2 (13 na 73-46)	osada kultury nieokreślonej, pradziej (ceramika) – teren	AZP 1980 Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
16	Dąbrowa Widawska 3 (14 na 73-46)	osada kultury łużyckiej, V EB (ceramika, wiór krzemienisty) – teren	AZP 1980 Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
17	Dębina 1 (9 na 73-46)	śląd osadnictwa kultury prapolskiej, XI-XIII w. (ceramika) – teren	AZP 1980 – Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
18	Goryń 1 (55 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, neolit (ceramika, krzemienie) – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MAiE Łódź
19	Goryń 2 (61 na 74-47)	osada kultury łużyckiej, halsztat C-D (ceramika) – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MAiE Łódź
20	Goryń 3 (62 na 74-47)	cmentarzysko kultury łużyckiej, halsztat C-D – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz
21	Goryń 4 (30 na 74-47)	osada kultury nieokreślonej, pradziej (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
			materiały: MOS
22	Goryń 5 (56 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, neolit (ceramika) – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MAiE Łódź
23	Górki Grabińskie 1 (7 na 72-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
24	Górki Grabińskie 2 (8 na 72-47)	osada kultury prapolskiej, IX-XI w. (ceramika, polepa) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
25	Górki Grabińskie 3 (9 na 72-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (III-IV w.n.e.) (ceramika) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
26	Górki Grabińskie 4 (10 na 72-47)	osada kultury wschodniopomorskiej, wcz. laten (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XIII-XV w. (ceramika) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
27	Górki Grabińskie 5 (11 na 72-47)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren osada kultury prapolskiej, XI-XII w. (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
28	Górki Grabińskie 6 (12 na 72-47)	osada kultury wschodniopomorskiej, halsztat D-wcz. laten (ceramika) – teren osada kultury przeworskiej, p. laten-rzym (ceramika) – teren osada kultury prapolskiej, IX-XII w. (ceramika) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
29	Grabowie 1 (51 na 74-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 198 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
30	Janów 1 (14 na 74-47)	osada kultury łużyckiej, halsztat-wcz. laten (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
31	Janów 2 (15 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat-wcz. laten (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
32	Janów 3 (16 na 74-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
33	Józefów (Huby) 1 (97 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
34	Józefów 2 (99 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, neolit (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
35	Józefów 3 (64 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze (ceramika) – teren	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
36	Józefów 4 (65 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
37	Józefów 5 (66 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia (krzemień) – teren	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum Piotrków Trybunalski
38	Józefów 1 (17 na 74-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
39	Józefów – Wróblizny 1 (98 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, mezolit (grocik trapezowaty) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
40	Kąty 1 (49 na 74-46)	obozowisko kultury nieokreślonej, neolit-wcz. EB (odpady krzemienne) – teren cmentarzysko kultury łużyckiej (wschodniopomorskiej), IV-V EB-halsztat D-wcz. laten (ceramika, kości) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS zagrożenie: sporadycznie eksploatowana piaśnica
41	Kąty 2 (50 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
42	Kąty 3 (40 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
43	Kolonia Chociw 1 (4 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
44	Kolonia Chociw 2 (5 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (okrzesek krzemienny) – teren śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
45	Kolonia Chociw 3 (47 na 74-47)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
46	Kolonia Chociw 4 (48 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, EB-halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
47	Kolonia Chociw 5 (49 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, EB-halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
48	Kolonia Chociw 6 (44 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
49	Kolonia Chociw 7 (45 na 74-47)	punkt osadniczy kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
50	Kolonia Grabowie 1 (10 na 74-46)	osada kultury prapolskiej, XII-XIII w. (ceramika) – teren śląd osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
51	Kolonia Rogoźno 1 (10 na 73-47)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
52	Kolonia Rogoźno 2 (11 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika, żużel) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
53	Kolonia Rogoźno 3 (12 na 73-47)	osada kultury prapolskiej, wcz. średniowiecze (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
54	Kolonia Rogoźno 4 (13 na 73-47)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
55	Kolonia Rogoźno 5 (14 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika, żużel) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
56	Kolonia Rogoźno 6 (15 na 73-47)	osada kultury wschodniopomorskiej, halsztat D-wcz. laten (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
57	Kolonia Rogoźno 7 (84 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
58	Kolonia Rogoźno 8 (85 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, neolit (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
59	Kolonia Zabłocie 1 (36 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
60	Kolonia Zabłocie 2 (37 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
61	Kolonia Zabłocie 3 (52 na 74-46)	punkt osadniczy kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika, szkło) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
62	Kolonia Zawady 1 (6 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
63	Kolonia Zawady 2 (7 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVII-XVIII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
64	Kolonia Zawady 3 (8 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
65	Kolonia Zawady 4 (9 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
66	Kolonia Zawady 5 (1 na 74-47)	punkt osadniczy kultury	AZP 1984– Zbigniew Lechowicz,

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	Tadeusz Horbacz materiały: MOS
67	Kolonia Zawady 6 (2 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
68	Kolonia Zawady 7 (3 na 74-47)	osada kultury łużyckiej, halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
69	Korzeń 1 (17 na 72-46)	ślad osadnictwa kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1981 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
70	Korzeń 2 (18 na 72-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury prapolskiej, XII-XIII w. (ceramika) – teren	AZP 1981 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
71	Korzeń 5 (43 na 72-46)	znalezisko luźne kultury przeworskiej, oraz z XX w. n.e. – teren	2024 – Patryk Sztandera materiały: MOS
72	Kurek 1 (29 na 72-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1982 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
73	Kurów Ochelski 3 (18 na 75-46)	cmentarzysko kultury grobów kloszowych, laten A (ceramika, kości) – arch.	1967 – badania ratownicze AZP 1984 – Tomasz Kaszewski, Krzysztof Owczarek materiały: MZW
74	Kurów Ochelski 4 (19 na 75-46)	osada kultury łużyckiej, halsztat D (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tomasz Kaszewski, Krzysztof Owczarek materiały: MZW
75	Kurów Ochelski 5 (20 na 75-46)	osada kultury łużyckiej, halsztat C/D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tomasz Kaszewski, Krzysztof Owczarek materiały: MZW
76	Kurów Ochelski 6 (21 na 75-46)	ślad osadnictwa kultury łużyckiej, V EB (ceramika) – teren osada kultury łużyckiej, halsztat D (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury prapolskiej, wcz. średniowiecze (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tomasz Kaszewski, Krzysztof Owczarek materiały: MZW
77	Kurówek Grabowski 1 (7 na 75-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
78	Kurówek Grabowski 2 (8 na 75-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
79	Kurówek Grabowski 3 (9 na 75-47)	osada kultury przeworskiej, wcz. rzym (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
80	Łazów 1 (12 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
81	Łazów 2 (13 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	materiały: MOS
82	Łęg Widawski 1 (52 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
83	Łęg Widawski 2 (53 na 73-47)	obozowisko kultury pucharów lejkowatych (lub amfor kulistych), neolit (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
84	Łęg Widawski 3 (54 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona (wytwory krzemienne) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
85	Ochle 1 (53 na 74-46)	cmientarzysko kultury łużyckiej, halsztat C-D – arch.	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz
86	Ochle 2 (2 na 74-46)	dwór kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika, kafle) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
87	Ochle 3 (3 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
88	Ochle 4 (4 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS zagrożenie: bliżej nieokreślone
89	Ochle 5 (5 na 74-46)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
90	Ochle 6 (6 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
91	Ochle 7 (7 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
92	Ochle 8 (8 na 74-46)	cmientarzysko kultury wschodniopomorskiej, halsztat D- wcz. laten (ceramika) – arch. i teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
93	Ochle 9 (9 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
94	Ochle 10 (11 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
95	Ochle 11 (1 na 74-46)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
96	Ochle 12 (17 na 75-46)	osada kultury łużyckiej, halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
97	Osieczno 1 (38 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
98	Osieczno 2 (39 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
99	Osieczno 3 (51 na 74-46)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
100	Osieczno 4 (54 na 74-46)	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat C-D – arch.	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz
101	Patoki 1 (4 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – arch.	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: MAiE Łódź
102	Patoki 2 (62 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia (krzemień) – teren	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
103	Patoki 3 (63 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
104	Patoki 4 (67 na 73-48)	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1991 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
105	Piaski 1 (31 na 74-47)	punkt osadniczy kultury łużyckiej, EB-halsztat (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
106	Piaski 2 (32 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
107	Podgórze 1 (6 na 73-46)	osada kultury prapolskiej, XIII-XIV w. (ceramika) – teren	AZP 1980 – Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS zagrożenie: głęboka orka
108	Podgórze 2 (7 na 73-46)	osada kultury łużyckiej, IV-V EB (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1980 – Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
109	Przyborów – Piaski 1 (12 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, wschodniopomorskiej, halsztat D (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
110	Przyborów – Piaski 2 (13 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
111	Przyborów – Piaski 3 (14 na 74-46)	osada kultury łużyckiej (?), pradzieje (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
112	Przyborów – Piaski 4 (15 na 74-46)	punkt osadniczy kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
113	Przyborów – Piaski 5 (16 na 74-46)	osada kultury wschodniopomorskiej, halsztat D-wcz. laten (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
114	Przyborów – Piaski 6 (17 na 74-46)	osada kultury wschodniopomorskiej, halsztat D-wcz. laten (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
115	Przyborów – Piaski 7 (18 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
116	Przyborów – Piaski 8 (19 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XIII-XV w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
117	Przyborów – Piaski 9 (31 na 74-46)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
118	Przyborów – Piaski 10 (32 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
119	Raczynów 1 (20 na 75-47)	piecowisko kultury przeworskiej, rzym (żużel) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
120	Raczynów 2 (21 na 75-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
121	Raczynów 3 (22 na 75-47)	osada kultury prapolskiej, X-XII w. (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
122	Raczynów 4 (23 na 75-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
123	Raczynów 5 (24 na 75-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
124	Raczynów 6 (33 na 75-47)	śląd osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, neolit – arch. śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat C-D – arch. cmentarzysko kultury przeworskiej, p. laten – arch.	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz
125	Restarzew – Cmentarny 1 (27 na 75-47)	osada kultury łużyckiej, EB (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
126	Restarzew – Cmentarny 2 (28 na 75-47)	osada kultury łużyckiej, EB-halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
127	Restarzew – Cmentarny 3 (29 na 75-47)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
128	Restarzew – Cmentarny 4 (30 na 75-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	
129	Restarzew – Cmentarny 5 (31 na 75-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
130	Restarzew – Cmentarny 6 (32 na 75-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren śląd osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
131	Restarzew Cmentarny 7 (4 na 75-48)	osada kultury prapolskiej, wcz. średniowiecze (ceramika) – teren	AZP 1985 – Justyn Skowron materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
132	Restarzew Cmentarny 8 (5 na 75-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, XIX w. (ceramika) – teren	AZP 1985 – Justyn Skowron materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
133	Restarzew Cmentarny 9 (6 na 75-48)	śląd osadnictwa kultury prapolskiej (?), wcz. średniowiecze (?) (ceramika) – teren	AZP 1985 – Justyn Skowron materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
134	Restarzew Cmentarny 10 (7 na 75-48)	śląd osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1985 – Justyn Skowron materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
135	Restarzew Poduchowny 1 (18 na 74-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
136	Restarzew Poduchowny 2 (19 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren dwór kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika, kafel) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
137	Restarzew Poduchowny 3 (20 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVIII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
138	Restarzew Poduchowny 4 (24 na 74-47)	osada kultury polskiej, XV-XVI w. (ceramika, kafle) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
139	Restarzew Środkowy 1 (1 na 74-48)	śląd osadnictwa kultury Chłopice-Vesele, wcz. EB (ceramika) – arch.	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: MAiE Łódź
140	Restarzew Środkowy 2 (22 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
141	Restarzew Środkowy 3 (23 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat-wcz. laten (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
142	Restarzew Środkowy 4 (25 na 74-47)	osada kultury łużyckiej, EB-halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbach, Zbigniew Lechowicz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
			materiały: MOS
143	Restarzew Środkowy 5 (26 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
144	Restarzew Środkowy 6 (27 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
145	Restarzew Środkowy 7 (28 na 74-47)	punkt osadniczy kultury łużyckiej, V EB-halsztat (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
146	Restarzew Środkowy 8 (29 na 74-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
147	Restarzew Środkowy 9 (57 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, neolit (ceramika) – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MAiE Łódź
148	Restarzew Środkowy 10 (64 na 74-47)	cmentarzysko kultury wschodniopomorskiej, chronologia nieokreślona – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz
149	Restarzew Środkowy 11 (21 na 74-47)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
150	Restarzew Środkowy 12 (65 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury przeworskiej, p. laten (ceramika) – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MAiE Łódź
151	Restarzew Środkowy 13 (2 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury wschodniopomorskiej, środk. laten (ceramika) – arch.	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: MAiE Łódź
152	Restarzew Środkowy 14 (27 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia (krzemień) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
153	Restarzew Środkowy 15 (28 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze-nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
154	Restarzew Środkowy 16 (29 na 74-48)	punkt osadniczy kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
155	Restarzew Środkowy 17 (30 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia (krzemień) – teren ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
156	Restarzew Środkowy 18 (31 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		(krzemień) – teren ślad osadnictwa kultury łużyckiej, EB (?) (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	Trybunalskim
157	Restarzew Środkowy 19 (32 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury polskiej, p. średniowiecze (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
158	Restarzew Środkowy 20 (33 na 74-48)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia (krzemień) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, nowożytność (ceramika) – teren	AZP 1992 – Andrzej Pelisiak materiały: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim
159	Rogoźno 1 (110 na 73-47)	osada kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej, neolit (ceramika) – arch. ślad osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat C-D (ceramika) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
160	Rogoźno 2 (111 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, neolit (ceramika) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
161	Rogoźno 3 (112 na 73-47)	cmentarzysko kultury przeworskiej, rzym (groby ciepłopalne) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
162	Rogoźno 4 (113 na 73-47)	osada kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej, neolit (ceramika) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
163	Rogoźno 5 (114 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat C-D (ceramika) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
164	Rogoźno 6 (16 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XIV-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
165	Rogoźno 7 (17 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
166	Rogoźno 8 (18 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
167	Rogoźno 9 (19 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
168	Rogoźno 10 (20 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
169	Rogoźno 11 (21 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
170	Rogoźno 12 (22 na 73-47)	osada kultury wschodniopomorskiej, halsztat D-wcz. laten (ceramika) –	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika, szkło) – teren	materiały: MOS
171	Rogoźno 13 (23 na 73-47)	osada kultury łużyckiej, V EB (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XIV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
172	Rogoźno 14 (30 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, neolit (odłupki krzemienne) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
173	Rogoźno 15 (66 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
174	Rogoźno 16 (67 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
175	Rogoźno 17 (68 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
176	Rogoźno 18 (69 na 73-47)	obozowisko kultury pucharów lejkowatych, neolit (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
177	Rogoźno 19 (70 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
178	Rogoźno 20 (75 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
179	Rogoźno 21 (76 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
180	Rogoźno 22 (77 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
181	Rogoźno 23 (78 na 73-47)	osada kultury łużyckiej, V EB- halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
182	Rogoźno 24 (79 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, p. laten (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
183	Rogoźno 25 (80 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
184	Rogoźno 26 (81 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
185	Rogoźno 27 (82 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
186	Rogoźno 28 (83 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz,

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		przeworskiej, p. laten (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	Tadeusz Horbacz materiały: MOS
187	Ruda 1 (86 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
188	Ruda 2 (87 na 73-47)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
189	Ruda 3 (88 na 73-47)	osada kultury prapolskiej, XI-XIII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
190	Ruda 4 (89 na 73-47)	osada kultury prapolskiej, VI-IX w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
191	Ruda 5 (90 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, III/IV w. (ceramika) – teren osada kultury prapolskiej, VI-VIII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
192	Ruda 6 (91 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
193	Ruda 7 (92 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
194	Ruda 8 (93 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
195	Ruda 9 (94 na 73-47)	osada kultury prapolskiej, VI-IX w. (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
196	Ruda 10 (95 na 73-47)	osada kultury prapolskiej, VIII-X w. (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVIII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
197	Ruda 11 (96 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, III-V w. (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
198	Ruda 12 (34 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
199	Ruda 13 (35 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) –	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	materiały: MOS
200	Ruda 14 (36 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
201	Ruda 15 (37 na 74-47)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
202	Ruda 16 (38 na 74-47)	osada kultury łużyckiej, EB-halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
203	Ruda 17 (39 na 74-47)	osada kultury łużyckiej, EB-halsztat (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
204	Ruda 18 (40 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona (wiórek krzemienny) – teren osada kultury łużyckiej, EB-halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
205	Ruda 19 (41 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika, okrzesek krzemienny) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
206	Ruda 20 (42 na 74-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
207	Ruda 21 (63 na 74-47)	ślad osadnictwa kultury łużyckiej, halsztat C-D (ceramika) – arch.	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz
208	Sarnów 1 (25 na 75-47)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
209	Sarnów 2 (26 na 75-47)	osada kultury prapolskiej, XI-XIII w. (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
210	Sarnów 3 (34 na 75-47)	ślad osadnictwa kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – arch.	AZP 1985 – Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
211	Siemiechów 1 (57 na 73-45)	osada kultury łużyckiej, V EB (ceramika) – arch. i teren osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – arch. i teren	1978 – badania wykopaliskowe, M. Jażdżewska AZP 1982 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS, Muzeum Pabianice
212	Siemiechów 2 (27 na 74-45)	cmentarzysko kultury przeworskiej, p. laten-rzym (groby ciałopalne) – arch. i teren osada kultury przeworskiej, rzym (chaty, paleniska, jamy zasobowe,	1970 – badania sondażowe; 1974 – 1994 - badania wykopaliskowe, M. Jażdżewska AZP 1985 – Marek Urbański materiały: Muzeum Pabianice

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		piec garncarski, ceramika) – arch. i teren	
213	Siemiechów 3 (58 na 73-45)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVIII w. (ceramika) – teren	AZP 1982 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
214	Siemiechów 4 (59 na 73-45)	ślad osadnictwa kultury przeworskiej, p. rzym (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1982 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
215	Siemiechów 5 (60 na 73-45)	osada kultury przeworskiej, p. rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1982 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
216	Siemiechów 6 (75 na 74-45)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, ep. kamienia (krzemienie) – arch. i teren cmentarzysko kultury łużyckiej, halsztat C (inventarz 63 grobów) – arch. i teren cmentarzysko kultury przeworskiej, p. laten (1 grób jamowy) – arch. i teren 1970, 1971, 1973 – badania ratownicze, M. Jażdżewska	AZP 1985 – Marek Urbański materiały: Muzeum Pabianice
217	Siemiechów (d. nr 1)	cmentarzysko kultury pomorskiej, halsztat/wcz. laten – arch.	1968 – badania ratownicze, M. Jażdżewska materiały: Muzeum Pabianice
218	Siemiechów (d. nr 4)	cmentarzysko kultury łużyckiej, halsztat – arch.	1970–1973 – badania ratownicze, M. Jażdżewska materiały: Muzeum Pabianice
219	Siemiechów (d. nr 5)	osada kultury przeworskiej, rzym – arch.	1970 – badania ratownicze, M. Jażdżewska materiały: Muzeum Pabianice
220	Świerczów 1 (8 na 73-46)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren	AZP 1980 – Zbigniew Lechowicz, Marek Woźniak materiały: MOS zagrożenie: zaorany stok, erozja stokowa
221	Widawa 1 (106 na 73-47)	cmentarzysko kultury przeworskiej, rzym (groby ciałopalne) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
222	Widawa 2 (107 na 73-47)	cmentarzysko kultury przeworskiej, p. laten (groby ciałopalne) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
223	Widawa 3 (108 na 73-47)	skarb (?) kultury łużyckiej, IV EB (szpila brązowa) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
224	Widawa 4 (109 na 73-47)	osada kultury trzcinieckiej, II EB (ceramika) – arch.	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MAiE Łódź
225	Widawa 5 (3 na 73-47)	obozowisko kultury łużyckiej,	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz,

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		halsztat D (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	Tadeusz Horbacz materiały: MOS
226	Widawa 6 (4 na 73-47)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
227	Widawa 7 (24 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
228	Widawa 8 (25 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
229	Widawa 9 (26 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
230	Widawa 10 (27 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XIV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
231	Widawa 11 (28 na 73-47)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
232	Widawa 12 (29 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
233	Widawa 13 (32 na 73-47)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
234	Widawa 14 (33 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
235	Widawa 15 (34 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
236	Widawa 16 (35 na 73-47)	osada kultury polskiej, XIII-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
237	Widawa 17 (36 na 73-47)	osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
238	Widawa 18 (37 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
239	Widawa 19 (38 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika, polepa) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	materiały: MOS
240	Widawa 20 (39 na 73-47)	osada kultury przeworskiej, chronologia nieokreślona (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
241	Widawa 21 (40 na 73-47)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
242	Widawa 22 (115 na 73-47)	cmentarzysko kultury polskiej, nowożytność – arch.	1988 – badania weryfikacyjne, B. Głowacka-Fronckiewicz nr rejestru: 258/A (wpis do rejestru zweryfikowano negatywnie – nie jest to kurhan kultury przeworskiej)
243	Wielka Wieś 1 (4 na 73-46)	osada kultury prapolskiej, XI-XIII w. (ceramika, kłódki, przęśliki) – arch. i teren	1966 - badania wykopaliskowe, J. Kamińska, A. Goleczyńska, L. Kajzer AZP 1980 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
244	Wielka Wieś 2 (3 na 73-46)	osada kultury łużyckiej, halsztat D (ceramika) – arch. i teren osada kultury prapolskiej, XI-XIII w. (ceramika) – arch. i teren	AZP 1980 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS, MAiE Łódź
245	Wielka Wieś 3 (5 na 73-46)	osada kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – arch. i teren osada kultury prapolskiej, chronologia nieokreślona (ceramika) – arch. i teren	AZP 1980 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
246	Wielka Wieś 4 (2 na 73-46)	ślad osadnictwa kultury polskiej, XVII w. (3 monety, kości ludzkie) – arch.	AZP 1980 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: KA UŁ
247	Wielka Wieś 5 (10 na 73-46)	osada kultury ceramiki grzebykowo-dółkowej, neolit (ceramika) – arch. i teren osada kultury łużyckiej, V EB (ceramika) – arch. i teren cmentarzysko kultury przeworskiej, laten-wcz. rzym (ceramika) – arch. i teren osada kultury polskiej, XIII-XIV w. (ceramika) – arch. i teren	AZP 1980 – Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS zagrożenie: żwirownia zalecenia: niezbędna szczegółowa inwentaryzacja i badania wykopaliskowe
248	Wielka Wieś 6 (11 na 73-46)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1980 – Marek Woźniak, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
249	Wola Kleszczowa 1 (1 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
250	Wola Kleszczowa 2 (2 na 73-47)	osada kultury polskiej, XIV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
251	Wola Kleszczowa 3 (5 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVIII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
252	Wrzosey 1 (33 na 74-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradziej (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XV-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz materiały: MOS
253	Zabłocie 1 (20 na 74-46)	punkt osadniczy kultury polskiej, XIII-XIV w. (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
254	Zabłocie 2 (33 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradziej (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XV-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
255	Zabłocie 3 (34 na 74-46)	punkt osadniczy kultury wschodniopomorskiej, halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
256	Zabłocie 4 (35 na 74-46)	osada kultury łużyckiej (wschodniopomorskiej), halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
257	Zagórze 1 (41 na 73-47)	obozowisko kultury nieokreślonej, pradziej (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
258	Zagórze 2 (42 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury łużyckiej, V EB-halsztat D (ceramika) – teren osada kultury prapolskiej i polskiej, XII-XIV w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
259	Zagórze 3 (43 na 73-47)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, mezolit (odłupki krzemienne) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
260	Zagórze 4 (44 na 73-47)	osada kultury prapolskiej i polskiej, X-XV w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
261	Zagórze 5 (45 na 73-47)	osada kultury prapolskiej i polskiej, XII-XV w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
262	Zagórze 6 (46 na 73-47)	osada kultury prapolskiej, XI-XIII w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
263	Zagórze 7 (47 na 73-47)	osada kultury prapolskiej i polskiej, XII-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1983 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
264	Zawady 1 (46 na 74-47)	punkt osadniczy kultury polskiej, XV-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Tadeusz Horbacz, Zbigniew Lechowicz
265	Zborów 1 (21 na 74-46)	śląd osadnictwa kultury nieokreślonej, pradziej (ceramika) –	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
		teren ślad osadnictwa kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	materiały: MOS
266	Zborów 2 (22 na 74-46)	osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
267	Zborów 3 (23 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
268	Zborów 4 (24 na 74-46)	osada kultury polskiej, XV-XVI w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
269	Zborów 5 (25 na 74-46)	osada kultury łużyckiej (wschodniopomorskiej), V EB- halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
270	Zborów 6 (26 na 74-46)	osada kultury wschodniopomorskiej, halsztat D-wcz. laten (ceramika, polepa) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
271	Zborów 7 (27 na 74-46)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren punkt osadniczy kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
272	Zborów 8 (28 na 74-46)	osada kultury przeworskiej, rzym (ceramika) – teren osada kultury polskiej, XVI-XVII w. (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
273	Zborów 9 (29 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
274	Zborów 10 (30 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
275	Zborów 11 (41 na 74-46)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
276	Zborów 12 (42 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
277	Zborów 13 (43 na 74-46)	osada kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
278	Zborów 14 (44 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, IV-V EB (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
279	Zborów 15 (45 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, V EB- halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
280	Zborów 16 (46 na 74-46)	ślad osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, neolit-EB (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
281	Zborów 17 (47 na 74-46)	osada kultury łużyckiej, V EB- halsztat D (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz

LP.	STANOWISKO	FUNKCJA/CHRONOLOGIA	INNE
			materiały: MOS
282	Zborów 18 (48 na 74-46)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (ceramika) – teren	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz materiały: MOS
283	Zborów 19 (55 na 74-46)	cmentarzysko kultury wschodniopomorskiej, chronologia nieokreślona – arch.	AZP 1984 – Zbigniew Lechowicz, Tadeusz Horbacz

*źródło: WUOZ w Łodzi